

B'

Καὶ τὸ ὑπόμνημα τοῦτο τοῦ Ἰω. Καποδιστρίου προωρίζετο διὰ τὰ Σύμμικτα τοῦ Μάμουκα. Πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν ἄλλως τε ἀπέστειλε τοῦτο πρὸς τὸν Μάμουκαν ὁ Γεώργιος Πραΐδης ὁ χρηματίας ἐπὶ μακρὸν γραμματεὺς ἐξ ἀπορρήτων καὶ ἀρχειοφύλαξ τοῦ Ἄλ. Μαυροκορδάτου. Καθ' ἃ οὗτος ἀνακίνοϊ δι' ἐπιστολῆς του ἐξ Αἰγίου ἀπὸ 18 Σεπτεμβρίου 1836, τὸ ἔγγραφον τοῦ Καποδιστρίου γαλλιστὶ γεγραμμένον ἐστάλη εἰς Πίζαν πρὸς τὸν Ἰγνάτιον, οὗτος δ' ἀπέστειλεν αὐτὸ πρὸς τὸν φίλον του Μαυροκορδάτον εἰς Μεσολόγγιον καὶ « ἐκεῖθεν ἀνεκοινώθη εἰς τοὺς προκρίτους τῆς ἐπαναστατημένης Ἑλλάδος τὸν πρῶτον χρόνον τῆς Ἐπαναστάσεως ». Ἴδου ἡ πρὸς Μάμουκαν ἐπιστολὴ τοῦ Γ. Πραΐδου :

« Αἴγιον τῆ 18 Ἰβρίου 1836

Φίλε Μάμουκα

Πρὸ πολλοῦ, πρὶν ταξιδεύσω, Σ' ἐπέστρεψα μίαν ἀπὸ τὰς προκηρύξεις Σου μὲ τὴν σημείωσιν πέντε σωμάτων συνδρομῶν καὶ ἐλπίζω νὰ τὴν ἔλαβες.

Ἀνακαιώνων τὰ παλαιά μου κατάστιχα εὔρηκα ἐν ἔγγραφον περίεργον τὸ ὁποῖον μᾶς ἦλθεν εἰς Μεσολόγγι καὶ ἐκεῖθεν διεκοινώθη εἰς τοὺς προκρίτους τῆς ἐπαναστατημένης Ἑλλάδος, τὸν πρῶτον χρόνον τῆς ἐπαναστάσεως — Τὸ πρωτότυπὸν τῆς εἶναι γαλλικόν, τὸ ὁποῖον δὲν ἔχω, ἀλλ' ἤμπορῶ νὰ σὲ βεβαιώσω ὅτι ἡ μετάφρασις εἶναι πιστὴ — Αὐτὸ εἶναι ἐπιστολὴ τοῦ μακαρίτου Καποδιστρια πρὸς τὸν μακαρίτην μητροπολίτην Ἰγνάτιον. Ἐὰν στοχάζεσαι, ὅτι ἤμπορεῖ νὰ λάβῃ τόπον εἰς τὴν τρίτομον προσθήκην τῶν συλλογῶν Σου, δὲν πρέπει νὰ δημοσιεύσῃς τὰς σημειώσεις. Ἄν ὄχι εἰς τὰ ἄλλα μου γράμματα, εἰς τοῦτο ὁμῶς περιμένω ἀφευκτα δύο λόγια ἀπάντησιν.

ὕγίαινε

ὁ φίλος

Γ. Π.».

Τὸ Καποδιστριακὸν τοῦτο ἔγγραφον, τόσον σύμφωνον καὶ μὲ τὰς ἰδικὰς του περὶ Φιλικῆς Ἐταιρείας καὶ Ὑψηλάντων ἀντιλήψεις, ἔστειλε πάραυτα ὁ Ἰγνάτιος εἰς Μεσολόγγιον πρὸς τὸν Μαυροκορδάτον, περὶ τοῦ ὁποῖου ἄλλως τε ὁ Καποδιστριας ποιεῖται ἐν αὐτῷ εὔφημον μνεΐαν.

Ὁ δὲ Μαυροκορδάτος καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ ἔσπευσαν νὰ γνωστοποιή-

σουν τοῦτο ἐμπιστευτικῶς (πιθανῶς μετὰ τῶν σχολίων τὰ ὁποῖα συνέταξεν ἐπ' αὐτοῦ ὁ Μαυροκορδάτος καὶ τὰ ὁποῖα δημοσιεύονται κατωτέρω ἐν τῇ οἰκείᾳ θέσει) εἰς τοὺς προκρίτους τῆς Ἑλλάδος.

Ἀποστέλλων οὗτος τὸ ἔγγραφον τοῦτο τοῦ Καποδιστριαίου εἰς Πελοπόννησον γράφει πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς Κουντουριώτας τὴν 26 Ὀκτωβρίου 1821 :

« ... Ὁ καλὸς πατριώτης καὶ σοφὸς πολιτικὸς κόμης Καποδιστριαίας μᾶς συμβουλεύει αὐτὰ τὰ μέσα, καὶ ὑπόσχεται τὴν βοήθειαν τῆς Ρωσίας· ἀλλὰ θὲ νὰ τὸν ἀκούσωμεν; Στέλλω σήμερον τὸ γράμμα του διὰ τοῦ πρίγκιπος Καρατζᾶ εἰς τὴν Πελοπόννησον, διὰ νὰ τὸ δείξῃ μόνον, διότι δὲν πρέπει νὰ κομπρομεταρισθῇ ὁ ἄνθρωπος, καὶ παρεκάλεσα τὴν ἐκλαμπρότητά του, ἂν μάθῃ ὅτι εὐρίσκονται οἱ συμπατριῶταί Σας ἀκόμη εἰς τὴν Πελοπόννησον, νὰ τὸ στείλῃ μὲ πιστὸν ἄνθρωπον πρὸς τὸν κύριον Ὁρλάνδον, διὰ νὰ τὸ διαβάσῃ καὶ νὰ Σᾶς ἀναγγείλῃ τὰ γραφόμενα. Ἐν συντόμῳ αἱ συμβουλαί του περιορίζονται εἰς τὰς ἑξῆς :

1^ο Νὰ ὀργανίσωμεν τοὺς ἐλευθερωθέντας τόπους μὲ σκοπὸν νὰ τοὺς προφυλάξωμεν ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν ἐχθρῶν, ἑξαιρέτως δὲ νὰ ἐπιμεληθῶμεν τὰς νήσους καὶ τὴν Πελοπόννησον.

2^ο Νὰ συγκεντρίσωμεν τὴν διοίκησιν εἰς ὀλίγας χεῖρας· ἐπιθυμεῖ νὰ ἠμπορούσαμεν νὰ ἔχωμεν ἓνα ἀρχηγόν, αὐτὸν ὅμως δὲν τὸν εὐρίσκει, διότι δὲν βλέπει τὸν τοιοῦτον ἄνθρωπον εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀφίνει ὅμως εἰς τὴν κρίσιν μας νὰ πασχίσωμεν νὰ τὸν εὑρῶμεν.

3^ο Νὰ φυλάξωμεν τὰ παλαιὰ σχήματα τοῦ ἔθνους, καὶ νὰ ἀποφύγωμεν ἐπιμελῶς ὅσα μᾶς παρορησιάζουν εἰς τοὺς Εὐρωπαίους ὡς ὄργανα τῶν εὐρωπαϊκῶν ἑταιρειῶν.

4^ο Τὰ ψηφίσματα, καὶ ὅσα ἄλλα κοιτὰ γράμματα γίνονται, νὰ εἶναι ἀπλᾶ, καὶ ὄχι πομπώδεις λέξεις ὡς αἱ Ὑψηλαντικαὶ προκηρύξεις.

5^ο Ἐπὶ τὸ παρὸν εἰς μόνην τὴν Ἀμερικὴν νὰ ἐμπιστευθῶμεν καὶ ὄχι εἰς ἄλλας εὐρωπαϊκὰς Δυνάμεις, ἕως οἷου δὲν παρασυρθοῦν καὶ αὐταὶ κατὰ τῆς Τουρκίας, διὰ τῆς ἐπιμόνου παρακινήσεως τῆς Ρωσίας, ἧς πραγματικῶς ἐπεχειρίσθη ἢ νὰ σύρῃ καὶ αὐτὰς, ἢ μόνη αὐτὴ νὰ ἀποδεχθῇ τὴν φροντίδα τοῦ νὰ παύσῃ τὰ θλίβοντα τοὺς ἀδελφούς της χριστιανούς κακὰ.

Εἶναι περιττὸν νὰ προσθέσω, ὅτι ὅλα αὐτὰ πρέπει νὰ εἶναι ἀνέκδοτα, καὶ τὰ ἐμπιστεύομαι εἰς τοὺς φίλους καὶ ἀδελφοὺς Κουντουριώτας.

«*Αν ὁ κύριος Ὁρλάνδος προφθάσῃ νὰ διαβάσῃ τὸ γράμμα, θέλει Σᾶς εἰπεῖ καὶ τὰ περισσότερα*»¹.

Ἡ μετὰ σπουδῆς γενομένη γνωστοποίησις τοῦ καποδιστριακοῦ ὑπομνήματος ἐν μεταφράσει πρὸς τοὺς ἐπισημοτέρους ἡγέτας τῆς ἐπαναστάσεως ἀπέβλεπε νομίζω εἰς τὸ νὰ ἐκμηδενίσῃ τὸν θρύλον τοῦ Ἄλ. Ὑψηλάντου, νὰ ἀπογυμνώσῃ τὸν Δημήτριον Ὑψηλάντην τῆς αἵγλης του ὡς Πληρεξουσίου τοῦ Γεν. Ἐπιτρόπου κ.λ., νὰ ἐνσπείρῃ εἰς τοὺς προκρίτους δυσπιστίαν περὶ τῆς ἀξίας αὐτοῦ ὡς παράγοντος τῆς ἐπαναστάσεως καὶ κατὰ συνέπειαν νὰ ἐνισχύσῃ τὴν θέσιν τῶν Μαυροκορδατικῶν. Αὕτη ἦτο ἄλλως τε ἢ πρόθεσις καὶ τοῦ Καποδιστρίου καὶ τοῦ Ἰγνατίου, ἀμφοτέρων διακειμένων δυσμενῶς πρὸς τοὺς Ὑψηλάντας.

Ἴδου τὸ ὑπόμνημα τοῦ Καποδιστρίου :

«*Τῆ 17 Ἰουλίου 1821 Ε.Π.*

Ἡ θέσις τῆς Ρωσίας δὲν εἶναι πλέον ἄγνωστος, οὔτε εἰς τὴν Πόρτιαν, οὔτε εἰς τὰς Εὐρωπαϊκὰς δυνάμεις. Ἡ οἱ Τοῦρκοι ἔχουν τὴν θέλησιν καὶ τὴν δύναμιν τοῦ νὰ παύσουν νὰ εἶναι Τοῦρκοι καὶ ἐπομένως θέλουν δεχθῆ καὶ βάλει εἰς πρᾶξιν εἰλικρινῶς τὰς προτάσεις μας, καὶ τότε αἱ μὲ αὐτοὺς σχέσεις μας θέλουν εἶναι εὐσυμβίβαστοι μὲ τὰ πρὸς τοὺς Χριστιανοὺς καθήκοντα χρῆμα μας, καὶ θέλουν δυνηθῆ νὰ στερεωθοῦν καλύτερα, παρὰ ὅτι ἐστερεώθησαν διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Βουκουρεστίου, ἢ τὸ πρᾶγμα εἶναι διαφορετικὸν καὶ τότε δὲν ἤμποροῦμεν, ἀλλ' οὔτε χρεωστοῦμεν νὰ ἔχωμεν καμμίαν σχέσιν φιλίας μὲ τὴν Πόρτιαν. Ἄν ὑποτεθῆ τὸ δεύτερον, αἱ συμμαχικαὶ δυνάμεις ἔχουν νὰ ἰδοῦν ἂν ταῖς συμφέρον ν' ἀφήσουν εἰς μόνην τὴν Ρωσίαν τὴν φροντίδα νὰ εἰρηνεύσῃ τὴν Ἀνατολήν, ἢ νὰ συναγωνισθοῦν μὲ αὐτήν, διὰ νὰ ἐπιτύχουν τὸν αὐτὸν σκοπὸν καὶ νὰ ἐλευθερώσουν, ἴσως διὰ πάντα, τὴν Εὐρώπην ἀπὸ τὴν μουσουλμανικὴν θεοβλάβειαν καὶ βαρβαρότητα.

Ταῦτα τὰ ἐμβριθῆ ζητήματα θέλουν ἀποφασισθῆ ἀπὸ τὰς ἀποκρίσεις τῶν Αὐλῶν, ὅπου προσμένομεν, καὶ εἰς τὴν λύσιν τῶν ἰδίων ζητημάτων θέλουν συνεισφέρει οὐσιωδῶς τὰ ἀποτελέσματα τοῦ Βαρώνου Στρογονόφ^(α).

Εἶναι βέβαια δυσκολώτατον νὰ προβλέψωμεν ἐν μέλλον, τὸ ὅποιον φαίνεται νὰ κρέμεται ἀπὸ τόσα συμφέροντα, γνώμας καὶ περιστάσεις ποικίλας. Ἄν ὁμως τὰ προηγούμενα ἤμποροῦν νὰ δεικνύουν κάποιον

1. Ἀρχεῖα Λαζάρου καὶ Γεωργίου Κουντουριώτου (1821 - 1832) ... ὑπὸ Ἄ. Λιγνοῦ, Α', σελ. 38 - 39.

συμπερασμόν, ὅσα γνωρίζομεν μᾶς κάμνουν νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι ἡ Τουρκικὴ διοίκησις ποσῶς δὲν δύναται εἰς τὸ ἐξῆς νὰ ἐπιστρέψῃ οἰκειοθελῶς ἐκεῖ, ὅπου εὗρίσκειτο πρὸ τῶν συμβεβηκότων τοῦ Μαρκίου, τόσον ὡς πρὸς τοὺς Ἑλληνας, ὅσον καὶ ὡς πρὸς τὴν Ρωσίαν, δύναμιν, ἣτις χρεωστεῖ ἀναγκαίως νὰ θέλῃ τὴν ἄσειστον διατήρησιν τῶν δικαιωμάτων καὶ προνομίων, τὰ ὅποια αἱ συνθήκαι ἐγγυῶνται εἰς τοὺς ὁμοθρόσκους τῆς ἐν Τουρκίᾳ.

Ἄλλ' ἂν ἴσως πρόπει βιαίως νὰ ξαναγίγῃ Τουρκικὴ διοίκησις ὅτι ἦτον, ἀμφιβάλλω ἀκόμη, ὅτι ἠθικὴ δύναμις καὶ ἀκόμη ὀλιγώτερον ἠθικὴ δύναμις ξένη ἠμπορεῖ νὰ ἐνεργήσῃ τοιαύτην ἀσυνήθιστον μεταβολὴν μόνῃ ἢ ὑλικὴ δύναμις ἢ ἡ δύναμις τῶν ὀπλων ἔχει ταύτην τὴν ἰσχύν. Τοιαύτη εἶναι ὁμως ἡ παροῦσα κατάστασις τῶν πραγμάτων ἐν Τουρκίᾳ, ὥστε μία παροῦσα δύναμις, ἀφοῦ ἀπαξ παρορησιασθῇ, δὲν θέλει εἶναι δυνατὸν νὰ σταθῇ, παρὰ ἐκεῖ ὅπου ἠμπορεῖ, καὶ ὅπου πρόπει νὰ σταθῇ, δηλ. ἐκεῖ, ὅπου δὲν θέλει ἔχει πλέον ἐχθροὺς νὰ πολεμήσῃ (β).

Ὅλα μὲ φαίνεται νὰ συντρέχουν εἰς ταύτην τὴν μεγάλην λύσιν καὶ αὐταὶ αἱ δυστυχίαι, τὰς ὁποίας οἱ Ἕλληνες ἔπαθαν εἰς τὰς Ἡγεμονίας θέλουν συνεισφέρειε μεγάλως νὰ τυφλώσουν ἐπὶ μᾶλλον τοὺς Τούρκους περὶ τῆς θέσεώς των (γ). Πιστεύουν πάντοτε ὅτι ἡ Ρωσία δὲν δύναται τίποτε, ἐπειδὴ αἱ ἄλλαι δυνάμεις δὲν θέλουν τὴν συγχωρήσει νὰ θελήσῃ μήτε νὰ δυνηθῇ, παρὰ κατὰ τὴν θέλησίν των καὶ ἐντεῦθεν ὀρμώμενοι οἱ Τούρκοι θέλουν αὐξήσει τὰς ἐπιθυμίας καὶ τὴν αὐθάδειάν των, πέραν παντὸς ὅρου· ὁ Θεὸς θέλει κάμει τὰ ἐπίλοιπα.

Ἐκεῖνο, ὅπου ἠμπορῶ νὰ σᾶς εἶπω ἐν τοσοῦτῳ, Κύριέ μου, εἶναι, ὅτι ἡ Προυσία, χωρὶς νὰ γνωρίζῃ τὰς συνομιλίας μας, ἐφάνέρωσε τὴν προθυμίαν τῆς, εἶναι διόλου τῆς γνώμης μας, καὶ τὸ περισσότερον, κηρύττει, ὅτι εἶναι ἐτοιμὴ νὰ συναγωνισθῇ μὲ ἡμᾶς καὶ μὲ τὰς ἄλλας συμμαχικὰς δυνάμεις (δ).

Κάθε ἡμέρα ἠμπορεῖ νὰ μᾶς φέρῃ εἰδήσεις ἀποφασιστικὰς. Ἐκεῖναι τὰς ὁποίας ἐλάβαμεν ἀπὸ τὰς Ἡγεμονίας, ἀναγγέλλουν τὴν διάλυσιν τοῦ στρατεύματος τοῦ Πρίγκιπος Ὑψηλάντου.

Φρονῶ καθὼς καὶ σεῖς, Κύριέ μου, ἐκάμαμεν ὅτι ἠμπορέσαμεν, διὰ νὰ ἀποτρέψωμεν ἀπὸ τὴν πατρίδα μας τὰς δυστυχίας, αἱ ὁποῖαι τὴν θλίβουν· οἱ ἀγῶνες μας ἐστάθησαν ἀνωφελεῖς. Ἡ Ἐπανάστασις ἄρχισε νὰ κάμνῃ ταχείας προόδους· μόνον κακοὶ ἢ ἁμαθεῖς ἠμποροῦν νὰ θεωρήσουν τὰ εἰς τὰς Ἡγεμονίας γινόμενα ὡς δείγμα τῶν γενησομένων εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἢ Ἀλβανίαν, ἢ εἰς τὰς Νήσους τοῦ Ἀρχι-

πελάγους. Οἱ Μολδανοὶ καὶ Βλάχοι ἔμειναν δι' ὅλου ξένοι εἰς τὴν ἐπανάστασιν. Πλὴν τί κοινὸν εἶναι μεταξὺ τούτων καὶ τῆς καταστάσεως τῆς Πελοποννήσου, τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ Ἀρχιπελάγους; Ὁ κάθε ἄνθρωπος, ὅστις ἐπῆρε τὰ ὄπλα εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἔχει ἓνα τάφον, μίαν οἰκίαν, μίαν γενεὰν νὰ ὑπερασπισθῇ ὁ κάθε ναύτης, εἰς τὴν παροῦσαν τῶν πραγμάτων κατάστασιν, ἔχει ἢ νὰ νικήσῃ ἢ νὰ ἀποθάνῃ, ἔξω ἂν οἱ ναῦταιί μας διεφθάρῃσαν δι' ὅλου. Δὲν βλέπω λοιπὸν πιθανότητα διαλλαγῆς μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων ἢ μόνῃ, ἢ ὁποῖα ἤθελε φανῆ ὀλίγον δυνατὴ, ἢ θελεν εἶναι ἀποτέλεσμα ξένης μεσιτείας, καὶ μάλιστα ἂν ἡ Ρωσία ἦτον ἡ μεσιτεύουσα. Ἐξω τούτου, πρέπει νὰ νικήσωμεν ἢ ν' ἀποθάνωμεν. Οἱ Ἕλληνες λοιπὸν ἔχουν σήμερον εἰπέροπε χρεῖαν μιᾶς καλῆς καὶ σοφῆς ὁδηγίας, καὶ ποῦ θέλουν τὴν εὔρει οἱ δυστυχεῖς! Δὲν ἀμφιβάλλω περὶ τῆς ὁδηγίας, τὴν ὁποῖαν θέλετε τοὺς δώσει, Κύριέ μου, μὲ τὰς συμβουλὰς σας. Ἄν ἤμουν ἐλεύθερος, καὶ ἂν ἤμποροῦσα, καθὼς εὐρίσκομαι, νὰ μοιρασθῶ εἰς δύο, βέβαια δὲν ἤθελα ἀποφύγει νὰ τοὺς εἶπω καθαρά, πῶς θεωρῶ τὰ χρέη, τὰ ὁποῖα ἔχουν νὰ ἐκπληρώσουν, καὶ τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ ἐκπληρώσουν ἐπὶ ποινῇ θανάτου, καὶ τὸ χειρότερον θανάτου ἀνηλεοῦς (ε). Θέλομεν εἶσθαι καταδικασμένοι, Κύριέ μου, νὰ ἀκούσωμεν νὰ συγκριθοῦν οἱ συμπατριῶταί μας μὲ τοὺς Νεαπολίτας καὶ Πιεμονίτας. Ἡξεύρω, ὅτι οἱ ἐδικοί μας θέλουν μὲ εἶπει. Διὰ τί λοιπὸν δὲν διαμοιράζεσαι; ἢ διὰ τί δὲν δίδεσαι ὀλόκληρος εἰς τὴν πατρίδα σου; Ἡ ἀπόκρισίς μου εἶναι εὐκόλος (Αον) εἶμαι μικρός, διὰ νὰ μοιρασθῶ, καὶ μοιραζόμενος ἤθελα ἀξίζει ὀλιγώτερον τοῦ μηδενὸς ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων ἤθελα τοὺς βλάψει. Βον μένω εἰς τὸν τόπον μου καὶ θέλω μείνει ἐν ὅσῳ θέλω ἐλπίζει νὰ τοὺς εἶμαι ὠφέλιμος. Ὅποῖαν ἡμέραν ἴδω, ὅτι τὰ χρέη τοῦ ὑπουργήματός μου εἶναι ἀσυμβίβαστα μὲ τὰ χρέη τὰ ὁποῖα μὲ ἀπαιτεῖ

2v ἡ πατρίς, πιστεύσατέ με, Κύριέ μου, ὅτι δὲν θέλω ἀναβάλλει οὐδεποσῶς ν' ἀκολουθήσω τὸν δρόμον, τὸν ὁποῖον πρέπει ν' ἀκολουθήσῃ πᾶς τίμιος ἄνθρωπος (ς).

Ἄφοῦ σᾶς ἔκαμα τὴν ἐξομολόγησίν μου, συγχωρήσατέ με νὰ σᾶς εἶπω τί στοχάζομαι περὶ ὑμῶν καὶ τῶν ἐκδουλεύσεων, τὰς ὁποῖας ἠμπορεῖτε νὰ κάμετε πρὸς τοὺς συμπατριώτας μας, μένων ὅπου εἴσθε, ἔως ὅτου νὰ μάθωμεν, ποῦ καὶ πῶς ἡ Πρόνοια θέλει μᾶς ὁδηγήσει εἰς τὸν δρόμον τῶν χρεῶν μας (ς).

Δὲν ἀγνοῶ τὴν ἐξοδὸν τοῦ Π(ρίγκιπος) Μ(αυροκορδάτου), καὶ τὸν ἐπαινῶ ὅτι παρόμοιον ἠμπορεῖ νὰ γίνῃ, εἶναι τίμιον καὶ ὠφέλιμον (η) ἀλλὰ χρειαζόμεθα περισσότερον· πρέπει νὰ διδάξωμεν τοὺς

ἄνθρώπους, οἵτινες κυβερνοῦν τὰ πράγματα εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ Ἑλλάδα, ὅτι πρῶτον χρέος τῶν εἶναι νὰ στήσουν εἰς ἰσχυρὰν βᾶσιν τὴν ἀσφάλειαν τοῦ τόπου· ἀντὶ νὰ ἐκτείνουσι τὴν ἐνέργειαν, πρέπει νὰ τὴν συγκεντρώσῃ· ἀντὶ νὰ διασπείρῃ τὰς δυνάμεις, πρέπει νὰ τὰς ἐνώσῃ, νὰ τὰς κατασκευάσῃ καὶ νὰ τὰς ὑποβάλῃ εἰς ἰσχυρὰν παιδείαν. Ἡ πληθὺς τῶν ἀρχηγῶν γεννᾷ πληθὺν συμφερόντων καὶ ἐκεῖθεν προκύπτει ἡ διάστασις τῶν γνώμων καὶ ἡ ἐξασθένεισι τῆς ἠθικῆς καὶ στρατιωτικῆς δυνάμεως· τότε αἱ ἀτυχίαι εἶναι ἀφευκτοί· Ὁ τῶν Ἑλλήνων πολέμιος εἶναι εἰς καὶ οἱ βοηθοὶ του τείνουσι ἀκόμη νὰ ἐνδυναμώσῃ τὴν φοβερὰν του ἐνότητα.

Εἶναι πληθὺς ἀρχηγῶν, ἐπειδὴ οἱ Ἕλληνες ματαίως ζητοῦσι ἀκόμη μεταξὺ τῶν τῶν ἄνθρωπον, ὅσις ἠμπορεῖ νὰ γίνῃ ὁ μόνος ἀρχηγός. Τὸ ὁμολογῶ· πλὴν χρειάζεται μὲν κάθε τρόπον νὰ εὗρωμεν ἢ νὰ ζητήσωμεν αὐτὸν τὸν ἄνθρωπον, αὐτὸν τὸν μόνον ἀρχηγόν^(θ)· χωρὶς τούτου δὲν κατορθοῦται τίποτε· οἱ κίνδυνοι θέλουσι πλησιάζει, καὶ δὲν θέλει εἶσθαι πλέον καιρὸς νὰ συνδράμωμεν τὴν δυστυχῆ μας πατρίδα. Ἐξετάσατε, Κύριέ μου, τὸ ἄπειρον τοῦτο ζήτημα καὶ μὴν ἀμελήτε κανέν ἀπὸ τὰ δυνατὰ σας μέσα διὰ νὰ τὸ λύσετε ὅσον ταχέως καὶ ὠφελίμως ἠμπορεῖτε.

Πολλοὶ ἐλπίζουσι, ὅτι τὰ φρονήματά μου περὶ τοῦ ἀλείρου τούτου ζητήματος εἶναι ὅμοια μὲ τὰ τῆς διοικήσεως, τὴν ὁποίαν δουλεύω· ἢ ὅτι, ὅπως γυρίσῃ τὰ πράγματα, ἡ διοίκησις αὕτη δὲν θέλει τὰ ἀποδοκιμάσει ποτέ, ἐπειδὴ ἐγὼ τὰ ἔδωκα.

Ἄς ἐννοηθῶμεν μίαν φορὰν διὰ πάντοτε περὶ τοῦ οὐσιώδους τούτου πράγματος. Ἡ Ρωσία ἀπεδοκίμασε τὴν ἐπανάστασιν καὶ ἡ ἐπανάστασις ἄρχισεν οὕτως, ὥστε ἡ Ρωσία δὲν ἠμποροῦσε καὶ δὲν ἔπρεπε μήτε νὰ σιωπήσῃ μήτε νὰ ἐπικυρώσῃ^(ι). ἠμπορεῖ νὰ ἐνασχοληθῇ εἰς τὰς συνεπείας τῆς, μὲ σκοπόν, νὰ τὰς κάμῃ νὰ εὐτυχήσῃ; δὲν ἠμπορεῖ βέβαια^(κ), παρ' ὅταν βιασθῇ ἀπὸ κραταιὰν ἀνάγκην· ἀπὸ ἀνάγκην ἀνυπόστατον. Αὕτη ἡ ἀνάγκη θέλει εἶσθαι κραταιὰ καὶ ἀνυπόστατος, ὅταν ἀποδειχθῇ, ὅτι δὲν εἶναι πλέον δυνατὸν νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Τουρκίαν, διὰ μέσου τῆς τουρκικῆς διοικήσεως, μία κατάστασις εὐσυμβίβαστος μὲ τὴν διατήρησιν τῆς εἰρήνης. Ἄν τεθῇ τοῦτο τὸ πρόβλημα, οἱ Τούρκοι δὲν θέλουσι πολεμηθῆναι πλέον κατὰ χάριν τῆς ἐπαναστάσεως· θέλουσι πολεμηθῆναι διὰ νὰ παύσῃ ἡ ἀταξία, τὴν ὁποίαν ἡ Πόρτα προκαλεῖται, ἀκολουθοῦσα κατὰ τῶν Χριστιανῶν σύστημα ὀλέθριον καὶ αἵματος^(λ).

Εἰς τὸ ἰδιαίτερόν μας καὶ ἀκούοντες μόνον τὰ αἰσθήματά μας,

ἤμποροῦμεν νὰ εἶμεθα καταπεισμένοι, ὅτι ἡ ἀπόδειξις αὕτη ἐδόθη ἤδη εἰς τοὺς Τούρκους· καὶ ἔξω μόνον ἂν ἀλλάξουν φύσιν, ἢ ἂν αἱ Εὐρωπαϊκαὶ δυνάμεις γίνων αὐταὶ Μουσουλμάναι, δὲν θέλει εἶσθαι πλέον δυνατὸν νὰ ἀνακληθῆ διὰ τῶν Τούρκων εἰς τὴν Τουρκίαν μία κατάστασις εὐσυμβίβαστος μὲ τὴν ὑπαρξιν τῶν ὑπ' αὐτὴν Χριστιανῶν. ἀλλ' ἤμποροῦμεν νὰ καταπεισθῶμεν, ὅτι ὅλαι αἱ ἄλλαι ὑπόκεινται εἰς τὴν αὐτὴν πεποίθησιν; Ἐπειδὴ εἶμεθα πεπεισμένοι ἡμεῖς, χρειάζεται νὰ καταπεισθοῦν καὶ αὐταί· καὶ εἰς τοῦτο καταγινόμεθα, ἴσως ἐπιτύχωμεν τὸν σκοπὸν μας. Ἄλλ' ἡ Πρόνοια θέλει τὸ ἀποφασίσει καὶ θέλομεν μάθει, ἂν τὸ ἀποφασίζῃ, εὐθὺς ἀφοῦ γνωρίσωμεν τὰς ἀποκρίσεις τῆς Πόριος εἰς τὴν ἀναφορὰν μας^(μ). |

3v Ἔως τότε ἡ Αὐλὴ τῆς Ρωσίας δὲν ἤμπορεῖ, εἰμὴ νὰ οἰκτείρῃ τὴν ἐπανάστασιν, καὶ νὰ μείνῃ δι' ὅλου ξένη εἰς ὅλας τὰς συνεπείας.

Περὶ δὲ τῶν ἰδιαιτέρων μου φρονημάτων, τὰ συνάγω εἰς μίαν μόνην γνώμην· νὰ κάμωμεν ὅλα τὰ δυνατὰ νὰ φυλάξωμεν τὴν Πελοπόννησον καὶ τὰς νήσους τοῦ Ἀρχιπελάγους· νὰ συστήσωμεν μίαν ἰσχυρὰν καὶ καλὴν κυβέρνησιν· νὰ ἐμφανίσωμεν εἰς τὸν πολιτικὸν κόσμον τὸν τόπον μας μὲ τὴν ἐθνικὴν του σιολὴν, καὶ χωρὶς νὰ δανεισθῶμεν κανὲν σχῆμα τῶν νεωτέρων, ἀλλ' οὔτε τὴν γλῶσσαν των^(ν).

Νὰ διαφυλάξωμεν τὸν τόπον, ὃ ὁποῖος ἠλευθερώθη ἤδη ἀπὸ τὸν Ὀθωμανικὸν ζυγόν. Δὲν ἐπαναλαμβάνω ἐδῶ ὃ τι εἶπον ἀνωτέρω.

Νὰ συστήσωμεν μίαν ἰσχυρὰν καὶ καλὴν κυβέρνησιν· καταγινόμενοι εἰς τὸ μέγα τοῦτο ἔργον, δὲν πρέπει νὰ ἀποδεχθῶμεν μίαν ὑπόθεσιν, ἀλλὰ νὰ κινήσωμεν ἀπὸ ἐν πρῶμα. Ποῖον εἶναι τοῦτο; Ἡ Πελοπόννησος ἐπέστρεψε πάλιν εἰς ἑαυτὴν· τὸ πρῶτον συμφέρον καὶ πρῶτον χρέος τῆς εἶναι νὰ προφυλαχθῆ διὰ πάντα ἀπὸ τὸν συντριβέντα ζυγόν.

Πολιτευομένη λοιπὸν πρέπει νὰ σκοπῆ κυρίως τοῦτο τὸ τέλος. Κάθε ἄλλος σκοπός, πᾶσα ἄλλη θεωρία ἤθελεν εἶσθαι κατὰ τὸ παρὸν ὑποθετικὴ, καὶ πάντοτε θέλει ἔχει τὸν δεύτερον λόγον.

Ἐν ὅσῳ ὁ ἐχθρὸς εἶναι εἰς τὴν Εὐρώπην, πρέπει νὰ προφυλατῶμεθα, καὶ διὰ νὰ προφυλαχθῶμεν, πρέπει νὰ εἶμεθα δυνατοί. Ἀλλὰ δύναμις δὲν γίνεται παρὰ συγκεντριζομένων ὄλων τῶν μέσων, καὶ ἐνεργουμένων μονοειδῶς. Τὸ ἐπαναλαμβάνω· αὕτη ἡ διεύθυνσις δὲν ἤμπορεῖ νὰ ἔχῃ ἄλλον σκοπὸν, παρὰ τὴν φύλαξιν τοῦ ἀποκινηθέντος καλοῦ. Στοχάζομαι λοιπὸν, ὅτι ἡ κατασκευὴ τῶν δημοσίων δυνάμεων εἰς τοὺς ἠλευθερωθέντας τόπους πρέπει νὰ εἶναι ἀπλουσιότης καὶ ὅσον τὸ δυνατόν παρομοία μὲ τὴν παλαιάν των κατασκευήν. Οἱ νεωτερισμοὶ

θέλουν κάμει περισσότερον κακὸν παρὰ καλόν. Ὁ τόπος πρέπει νὰ |
 4v ἔχη μίαν διοίκησιν, τί μέλει ἂν αὐτὴ ἢ διοίχησις ἔχη τοιοῦτον ἢ ἄλλο
 σχῆμα; Ἀπαιτεῖται νὰ εἶναι καλὴ καὶ ἰσχυρά. Εἰς ὄλους τοὺς καιροὺς
 ἢ τῆς Ἑλλάδος διοίχησις ἦτον πραγματικῶς ἐπιτροπικὴ (représentative)
 (5)· ὅσοι ἄνθρωποι εἶχον ὑπόληψιν ἀπὸ τοὺς συμπατριώτας των,
 ἔμβαινον εἰς τὴν διοίκησιν τῶν πραγμάτων. Ἄλλοτε ἢ μόνη των φρον-
 τὶς ἦτον, πῶς νὰ ὑπακούουν καὶ πῶς νὰ ὑποφέρουν τὴν Ὀθωμανικὴν
 μάστιγα· σήμερον πρέπει νὰ ζητήσουν τοὺς τρόπους τοῦ νὰ ἔχουν τὸν
 λαὸν εὐπειθοῦντα, διὰ νὰ τὸν φυλάξουν πάντοτε ἐλεύθερον ἀπὸ τὸν
 συντειριμμένον ζυγόν. Μὲ φαίνεται, διὸ τοῦτο εἶναι εὐκολώτατον, ἂν
 οἱ ἄρχοντες τῶν διαφόρων τόπων εἶναι νοήμονες, καὶ μάλιστα ἀφιλο-
 κερδεῖς. Ἄς ἀποφύγουν ὅσον τὸ δυνατὸν πᾶσαν πομπώδη ὀνομασίαν
 καὶ ὄλους τοὺς μεγάλους λόγους, τῶν ὁποίων ἐσχάτως οἱ Ἰταλοὶ παρέ-
 στησαν τὸ γελοῖον δράμα. Ἐχομεν χρεῖαν νὰ ἐνδυναμώσωμεν τὸν
 ἐχθρόν; τὸν ἐνδυναμώνομεν, ὁσάκις μὲ τὴν πολιτείαν ἢ μὲ τοὺς λόγους
 δικαιώνομεν τὴν καθ' ἡμῶν συκοφαντίαν. Χαρακτηρίζουν τὴν ἐπανά-
 στασιν τῆς Ἑλλάδος ὡς ἔργον αὐτόχροημα τῶν Ἰταλικῶν, Γερμανικῶν
 καὶ Γαλλικῶν ἑταιρειῶν. Ἡ κατηγορία αὐτὴ εἶναι ψευδής· τοῦλάχιστον
 δὲν τὴν βοηθεῖ καμμία ἀπόδειξις (6)· ἐν τοσοῦτῳ αὐτὴ πιέζει τὸ ἔθνος
 μας. Αἱ ἀνόητοι προκηρύξεις τοῦ Ὑψηλάντου ἐδικαίωσαν πολλὰ τοὺς
 ἐχθρούς μας (καὶ δὲν εἶναι μόνον οἱ Τούρκοι ἐχθροὶ μας) νὰ σημειώ-
 σουν τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν ὡς περισπασμόν, τὸν ὁποῖον οἱ Ἰακω-
 βῖνοι τῆς Εὐρώπης ἐνήργησαν πρὸς βοήθειαν τῶν ὀλεθρίων σκοπῶν
 των κατὰ Ἰταλίας, Γερμανίας καὶ Γαλλίας. Συμφέρει τὰ μέγιστα
 ν' ἀναιρεθῇ ἢ συκοφαντία καὶ οἱ εἰς τὴν Ἑλλάδα προὔχοντες ἤμπο-
 ροῦν εὐκόλως νὰ τὸ κατορθώσουν διὰ τῶν προφυλάξεων, τὰς ὁποίας
 σχεδιάζω ἀκολουθῶς.

Αον Νὰ πολιτεύσουν τοὺς ἐλευθερωθέντας τόπους μὲ μόνον
 4v σκοπὸν μικρᾶς προφυλάξεως πάσης ἐπιδρομῆς, τόσον ἀπὸ μέρους τῶν
 Τούρκων, ὅσον ἀπὸ μέρους τῶν Αὐλῶν, αἱ ὁποῖαι προτιμοῦν τὴν Μου-
 σουλμανικὴν δύναμιν ἀπὸ πᾶσαν ἄλλην εἰς τὴν Ἀνατολήν.

Οἱ Τούρκοι θέλουν ἐνεργήσει διὰ τῶν ὄπλων καὶ ἔτι πλέον διὰ
 τῆς διαφθορᾶς· αἱ ἄλλαι δυνάμεις μὴ δυνάμεναι φανερὰ νὰ ἐνωθοῦν μὲ
 τοὺς Τούρκους εἰς τὰ δυναστικὰ κινήματα, θέλουν συμπράξει μὲ αὐτοὺς
 διὰ τὸ αὐτὸ τέλος, μεταχειριζόμεναι τὴν διαφθοράν.

Βον Διὰ νὰ συστηθῇ ἢ διοίχησις ὥστε νὰ προφυλαχθῇ ἀπὸ τόσους
 κινδύνους, πρέπει νὰ συγκεντρωθῇ ἢ πραγματικὴ δύναμις εἰς ὀλίγας
 χεῖρας, ἂν ὄχι εἰς χεῖρας ἑνός. Ὁ λαὸς πρέπει νὰ μετέχη τῆς διοικη-

σεως διὰ τῆς συγκαταθέσεώς του καὶ κατὰ τοὺς ἀνέκαθεν συνηθισμένους καὶ ἐθνικοὺς τρόπους (π).

Γον Τὰ παλαιὰ σχήματα ἔπρεπε νὰ διαφυλαχθοῦν ἐπιμελῶς ἐπὶ τέλει ὠφελείας, καὶ νὰ μὴ δικαιώσωμεν, καθὼς εἶπα ἄνωτέρω, τὰς κατὰ τῶν Ἑλλήνων διεσπαρμένας φήμας ὡς τυφλῶν δογάνων τῶν Εὐρωπαϊῶν σιασιαστῶν.

Δον Ἄν αἱ περιστάσεις ἀπαιτοῦν, ὥστε καὶ αἱ νέαι διοικήσεις τῶν ἐλευθερωθέντων τύπων νὰ δώσουν δημόσια ψηφίσματα, ἄξια νὰ παρρησιασθοῦν εἰς τὴν Εὐρώπην, ἐπιθυμητὸν ἦτον νὰ παρρησιάσουν εἰς ἀπλῆν καὶ ἐθνικὴν γλῶσσαν· πρέπει νὰ λέγουν τὰ πράγματα χωρὶς φράσεις καὶ μὲ δύναμιν καὶ ἀξίωμα· Ὅσον ὀλίγα δμιλοῦμεν, τόσον περισσότερα πρᾶττομεν· ἀλλὰ ἂν γράφωμεν πολλὰ καὶ πολλὰ ἂν διακροτῶμεν, ἀναγγέλλομεν ὅτι δὲν ἤξεύρομεν καὶ οὐ δὲν ἠμποροῦμεν τίποτε νὰ πράξωμεν.

Εον Ἡ τελευταία προφύλαξις εἶναι, νὰ μὴ κάμωμεν κατὰ τὸ παρὸν προβλήματα εἰς καμμίαν ἀπὸ τὰς ξένας αὐλάς, ἔξω ἀπὸ τὰς Ἐνωμένας Ἐπαρχίας τῆς Ἀμερικῆς· λέγω κατὰ τὸ παρὸν, ὅτι, ἂν τὸ ζήτημα, τὸ ὁποῖον ἐξειάζεται τώρα εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀποφασισθῆ, ἢ θέσις ἀλλάξει (ε). ἔως τότε, ἂν αἱ προτάσεις τῶν Ἑλλήνων ἐγίνοντο δεκταί, ἤθελε μένει νὰ ἤξεύρωμεν, ἂν μία ξένη Αὐλὴ | ἤθελε μόνη ἐπιχειρισθῆ νὰ πραγματευθῆ μὲ αὐτούς, ἔχουσα διάθεσιν καθαρὰν. Ὅμως ἂν μία ξένη Αὐλὴ ἔκαμνεν ἀφ' ἑαυτῆς προβλήματα, τότε ἤθελεν εἶσθαι ἀνοησία νὰ τ' ἀποροίψουν. Ἄλλ' ἀκόμη δὲν εἴμεθα εἰς τοιαύτην ὕψωσιν· θέλομεν τὴν φθάσει (σ), καὶ διὰ νὰ τὴν φθάσωμεν, πρέπει νὰ ἀγωνιζώμεθα ».

Σημειώσεις Ἀλ. Μαυροκορδάτου εἰς τὸ πρὸς τὸν Ἰγνάτιον ἀποσταλὲν ὑπόμνημα τοῦ Ἰ. Καποδιστρίου.

(α) Αὐτὰ τ' ἀποτελέσματα εἶναι γνωσιὰ ἤδη· διότι ἡ Πόρτα, καθὼς ἄριστα προᾶδεν ὁ βαθὺς αὐτὸς πολιτικός, ἀπέρριψε τὰ προβλήματα τῆς Ρωσίας, καὶ ὁ Βαρὼν Στρογονώφ ἠναγκάσθη ν' ἀναχωρήσῃ.

(β) Ὁρθότατος συμπερασμὸς, καὶ τοσοῦτον μᾶλλον ὠφέλιμος δι' ἡμᾶς, καθ' ὅσον προμηνύει τὴν τελείαν ἀποδίωξιν τῶν Τούρκων ἀπὸ τὴν Εὐρώπην.

(γ) Ὅταν ἐγράφετο αὐτὸ τὸ γράμμα, ἀκόμη ἀγνοοῦντο τὰ μετὰ ταῦτα συμβάντα εἰς τὴν Βλαχίαν, καὶ τὸ καύσιμον τοῦ Βουκουρεστίου, τὰ ὁποῖα εἰ μᾶλλον ἠῤῥησαν καὶ τὰ δίκαια τῆς Ρωσίας καὶ τὸ ἀσυμβίβαστον τῆς οἰκονομίας μὲ τὴν Τουρκίαν.

(δ) Ὅταν ἡ Προυσία ἐσυμφώνησεν οἴκοθεν, ἐπεται νὰ γίνῃ ἐν τῶν δύο, ἢ καὶ ἡ Αὐστρία νὰ παρασυρθῆ, ἢ διὰ νὰ πείσῃ τὴν Προυσίαν νὰ μὴν ἀνακατωθῆ, νὰ μείνῃ ἀδιάφορος καὶ αὐτὴ, καὶ νὰ ἀφήσῃ μόνην τὴν Ρωσίαν· τοῦτο τὸ δεύτερον μὲ φαίνεται δυσκολώτερον.

(ε) Εἶθε νὰ ἀκουσθῆ καὶ νῶρα. Ἀλλὰ πρέπει νὰ τὸ πιστεύσωμεν· κρίνει μακρόθεν ὁ καλὸς καὶ σοφὸς Πατριώτης, καὶ δὲν ἤλθε νὰ ἰδῆ τὴν κατάστασίν μας.

(ς) Εἶθε νὰ ἠμποροῦσε νὰ ἔλθῃ νὰ μᾶς ὀδηγήσῃ· πλὴν εἶναι βέβαιον ὅτι μᾶς εἶναι χρησιμώτατος ἐκεῖ ὅπου εὐρίσκεται, καὶ ὠφελεῖ πολὺ περισσότερον παρὰ ἂν ἦτον ἐδῶ, ὅπου ἴσως οὔτε ἤθελον ἀκούει τοὺς λόγους του.

(ζ) Ὁ σεβαστὸς γέρον εἶχε γράψει πρὸς τὸν φίλον του τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ καταβῆ εἰς τὴν Ἑλλάδα· τὸ δὲ νὰ ἐμποδίξῃ ὁ καλὸς πατριώτης, δὲν στοχάζομαι νὰ εἶναι δι' ἄλλο τέλος, εἰμὴ διὰ νὰ λάβῃ προσταγὴν νὰ συνακολουθήσῃ τὰ ρωσικὰ στρατεύματα, ὅταν αὐτὰ εἰσβάλουν εἰς τὴν Τουρκίαν.

(η) Ὁ ἴδιος Μαυροκορδάτος τὸν εἶχε γράψει, λέγων ὅτι, ἂν καὶ δὲν ἐνέκρινεν ἀπ' ἀρχῆς τὸ πρᾶγμα, ὅταν ὁμως ἐκινήθῃ, στοχάζεται χρέος του τὸ νὰ καταβῆ εἰς τὴν Πατρίδα.

5v (θ) Ὅσοι ἀγαποῦν τὴν Πατρίδα καὶ τὴν ἐλευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὸν ζυγόν, ὡς σκεφθῶσιν ἀκριβῶς αὐτοὺς τοὺς λόγους τοῦ καλοῦ πατριώτου. Τοιοῦτον ἄνθρωπον ἐκ μὲν τῶν ξένων βλέπω τὸν Πρίγκηπα Εὐγένιον· ἐκ τῶν ὁμογενῶν μας τὸν γράφοντα τὸ παρὸν, ὅστις, μ' ὄλον ὅτι μᾶς εἶναι ἀναγκαῖος ἤδη ἐκεῖ ὅπου εὐρίσκεται, ὅταν ὁμως ἀποφασισθῶσι τὰ τῆς Εὐρώπης κινήματα, ὥστε νὰ κηρυχθῆ ὁ κατὰ τῆς Τουρκίας πόλεμος, τότε ἠμπορεῖ (νὰ) χρησιμεύσῃ περισσότερον ἐδῶ, παρὰ ἐκεῖ· ἀλλὰ ἐπὶ τὸ παρὸν τί νὰ γίνῃ; δὲν ἠξέστω ἄλλο, εἰμὴ ἐκεῖνο ὅπου συμβουλεύει κατωτέρω· νὰ συγκεντρίσωμεν τὴν δύναμιν εἰς χεῖρας ὅσον τὸ δυνατὸν ὀλιγωτέρων ἀνθρώπων, εἰς τῶν ὁποίων τὴν ἐκλογὴν καλῶς νὰ προσέξωμεν.

(ι) Στοχάζομαι, ὅτι δὲν ἠμποροῦσε καθαρώτερον νὰ ἐκφρασθῆ ὁ ἄνθρωπος.

(κ) Ἄρα ἐν ὅσῳ ἀκολουθοῦμεν τὸν αὐτὸν τύπον τῆς ἐταιρικῆς ἐπαναστάσεως, εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐλπίσωμεν τὴν ἄμεσον βοήθειαν ἀπὸ τὴν Ρωσίαν.

(λ) Εἶναι λοιπὸν φρόνιμον τὸ νὰ κηρύττωμεν ἡμεῖς τὴν Ρωσίαν, ἐνῶ οὔτε καταγιγόμεθα καὶ νὰ κάμωμεν τὰ ὅσα πρέπει διὰ νὰ ἠμπορῆ νὰ μὴ καταδικάζῃ τὴν ἀποστασίαν ἢ Ρωσία;

(μ) Αὐταὶ αἱ ἀποκρίσεις οὔτε ἐδόθησαν, καὶ ἠναγκάσθη νὰ ἀναχωρήσῃ ὁ Πρέσβυς· ὅθεν ἐλύθη τὸ πρόβλημα.

(ν) Μὲ φαίνεται, ὅτι ἐκφράζεται καθαρὰ, καὶ δὲν εἶναι χρεῖα σχολίων· ὡς ἀκολουθήσωμεν λοιπὸν τὴν γνώμην του.

(ξ) Δηλαδὴ τὸ κάθε μέρος εἶχε τοὺς παραστάτας του, τοὺς Προσιτώτας του, κτλ.

(ο) Ἡμεῖς ἀντὶ νὰ ἀναιρέσωμεν τοῦτο, καταγιγόμεθα νὰ δώσωμεν ἀποδείξεις εἰς τοὺς ἐχθρούς μας.

(π) Ἐξήγησιν εἰκάζω ποίαν ἐννοεῖ κατὰ τὸ παρὸν συγκατάθεσιν τοῦ λαοῦ· τὴν σιωπηλὴν, οἷα ἐσυνηθίζετο.

6v (ρ) Δηλ. νῶρα ὅτε (ὁ) πρέσβυς τῆς Ρωσίας ἀνεχώρησεν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἠμποροῦμεν νὰ κάμωμεν καὶ εἰς τὴν Ρωσίαν· καὶ ἂν μετ' ὀλίγον πληροφορηθῶμεν, ὅτι ὁ πόλεμος ἐκηρύχθη ἐπισήμως, καὶ ὅτι συμμετέχουν καὶ ἄλλαι δυνάμεις, ἠμποροῦμεν νὰ στείλωμεν προσβείαν καὶ πρὸς αὐτάς· ἀλλ' αὐτὰ διὰ νὰ γίνουν, χρειάζεται προηγουμένως ἐν σύστημα, μία Διοίκησις· καὶ αὐτὴ δὲν ὑπάρχει ἀκόμη· χρειάζεται νὰ παρρησιασθῶμεν ὡς ἔθνος, καὶ ὄχι ὡς ἀποστάται, οὔτε κόμματα, ἢ ὄργανα τῶν Εὐρωπαϊκῶν ἐταιρειῶν.

(σ) Εἶθε! μυριάκις εἶθε! οὔτε ἐγὼ δὲν ἀπελπίζομαι· ὄχι ὁμως ἐν ὅσῳ εἴμεθα διηρημένοι καθὼς μέχρι τοῦδε.

Αἱ ὁμότητες τῶν Τούρκων ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἀλλαχοῦ κατ' Ἀπρίλιον καὶ Μάϊον τοῦ 1821 ἀφ' ἑνὸς μὲν προεκάλεσαν καθ' ὅλον τὸν πεπολιτισμένον κόσμον αἰσθήματα φρίκης καὶ ἀποτροπιασμοῦ ἐναντι τῆς Ὑ. Πύλης καὶ τῶν Τούρκων, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἔδωσαν εἰς τὴν Ρωσίαν τὴν ποθουμένην ἀφορμὴν ἵνα ἐπέμβῃ ἐνεργῶς εἰς τὴν ἑλληνοτουρκικὴν διαφοράν ὑπὲρ τῶν χριστιανῶν ὑπηκόων τοῦ Σουλτάνου γενικῶς καὶ εἰδικώτερον ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων. Εἶναι γνωστὸν βεβαίως ὅτι ἡ κοινὴ γνώμη ἐν Ρωσίᾳ μετὰ τὰ Τουρκικὰ ἐγκλήματα κατὰ τῆς κεφαλῆς τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας εἶχε ταχθῆ ὑπὲρ τῆς διὰ τῶν ὄπλων τιμωρίας τῶν Τούρκων, ὑπὲρ μιᾶς σταυροφορίας κατὰ τοῦ ἰσλάμ. Ἀλλὰ καὶ ὁ Τσάρος, ἄρτι ἐπανελθὼν ἐκ τοῦ συνεδρίου τοῦ Λάυμπαχ (Ἰούνιος 1821), ὅσον καὶ ἂν ἤκουεν εὐχαρίστως τὰς συμβουλὰς τοῦ Μέττερνιχ, δὲν ἠδύνατο ν' ἀποφύγῃ τὴν πίεσιν τοῦ στενοῦ του περιβάλλοντος ἀποτελουμένου ἐκ θερμῶν φιλλελήνων, ἐν οἷς ὁ Καποδίστριας, ὁ Pozzodí Borgo, ὁ Στρογονώφ, οἵτινες θερμῶς ὑπεστήριζον παρ' αὐτῶ τὴν ὑπόθεσιν τῶν Ἑλλήνων καὶ τὸν ἐξώθουν νὰ ἐκμεταλλευθῆ τὰς περιστάσεις, διὰ νὰ πραγματοποιήσῃ ἐπὶ τέλους τὰς παλαιὰς βλέψεις τῆς ρωσικῆς διπλωματίας. Ἄλλως τε δὲν ἦτο αὐτός, κατὰ τὰς συνθήκας, ὁ προστάτης τῶν ὀρθοδόξων πληθυσμῶν τῆς Ἀνατολῆς, οἱ ὅποιοι ἔπασχον δεινῶς ἐκ τῆς τουρκικῆς ἀγριότητος; Αὐτὸς λοιπὸν ὤφειλε νὰ ἀνεγείρῃ τὸν ταπεινωθέντα σταυρὸν καὶ νὰ ἀπαλλάξῃ μίαν χριστιανικὴν χώραν ἀπὸ τὸν βάρβαρον δυνάστην της. Τὰς γνώμας ταύτας τῶν συμβούλων του υἱοθέτησεν εὐχερῶς ὁ Ἀλέξανδρος πιστεύων σοβαρῶς, ὅτι οὐδεμία εὐρωπαϊκὴ κυβέρνησις θὰ εἶχεν ἀντίθετον γνώμην κατόπιν τῶν θυσιῶν, τὰς ὁποίας εἶχε κάμει παλαιότερον καὶ προσφάτως κατὰ τὸ συνέδριον τοῦ Laybach χάριν τῆς ἡσυχίας τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς διατηρήσεως τῆς Ἱερᾶς συμμαχίας. Διὰ τὴν ἐφαρμογὴν δὲ τῆς νέας πολιτικῆς ταύτης διέθετεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἄνδρα ἱκανὸν καὶ εὐψυχον, οἷος ἦτο ὁ πρεσβευτῆς βαρῶνος Στρογονώφ, ὅστις ἐξ ἀρχῆς τῆς ἑλληνικῆς ἐξεγέρσεως οὐδέποτε ἠμέλησε νὰ διαμαρτύρῃται καὶ νὰ ἐλέγχῃ τὴν τουρκικὴν κυβέρνησιν διὰ τὰς βαναύσους ἀνθελληνικὰς καὶ ἀντιχριστιανικὰς πράξεις της.

Αἱ διπλωματικαὶ ἐνέργειαι τῆς ρωσικῆς κυβερνήσεως ἐν προκειμένῳ (ἐμπνεομένης προφανῶς ὑπὸ τοῦ Καποδιστριαίου) ὑπῆρξαν αἱ ἑξῆς :

1. Ἐπέδωκε κοινήν δήλωσιν¹ ἀπὸ 22 Ἰουνίου/4 Ἰουλίου πρὸς ὅλας τὰς μεγάλας Εὐρωπαϊκὰς δυνάμεις, δι' ἧς κατήγγελλε τὴν Τουρκίαν διὰ τὰ κατὰ τῶν Ἑλλήνων (καὶ ἰδίᾳ τοῦ Πατριάρχου καὶ λοιπῶν ἱεραρχῶν) ἐγκλήματα, ἅτινα ἐχαρακτήριζεν ὡς ὕβριν καὶ ταπείνωσιν καθ' ὁλοκλήρου τῆς Χριστιανικῆς ἐκκλησίας καὶ ἐζήτηι ὅπως ἀπὸ κοινοῦ αἱ Χριστιανικαὶ Δυνάμεις τῆς Εὐρώπης προστατεύσωσι τὴν Ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν (τοῦτο ἄλλως τε ἢ Ῥωσία ἐθεώρει ὡς δικαίωμα καὶ καθήκον αὐτῆς καὶ τῶν λοιπῶν συμμάχων ἀπορρέον ἐκ τῶν συνθηκῶν, αἵτινες εἶχον συναφθῆ μετὰ τῆς Τουρκίας ἀπὸ τῆς κατακτήσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐξῆς), ἀλλὰ καὶ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος καὶ ἅπαντα τὸν χριστιανικὸν λαὸν τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, τὸν ὁποῖον ἡ Ὑ. Πύλη προὔτιθετο ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς Ἑλλ. Ἐπαναστάσεως νὰ ἐξολοθρεύσῃ κηρύττουσα ἱερὸν πόλεμον κατὰ τῶν ἀπίστων, πόλεμον τοῦ ἰσλαμισμού κατὰ τοῦ σταυροῦ. Ἐπὶ πλέον ἐτονίζετο ἡ ἀνάγκη ὅπως αἱ Δυνάμεις ἀξιώσωσι τὴν ριζικὴν μεταβολὴν τῆς τουρκικῆς ἔναντι τῶν Ἑλλήνων διαγωγῆς. Ἐπειδὴ ὅμως ἐκ τῆς μέχρι τότε τουρκικῆς πολιτικῆς ἢ Ῥωσικῆς κυβέρνησις καλῶς ἐγνώριζεν ὅτι ἡ Πύλη δὲν ἐπεθύμει τοιαύτην μεταβολήν, κατέληγεν ἐν τῇ δηλώσει εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι « ἡ Τουρκία δὲν δύναται πλέον νὰ συνυπάρχῃ μετὰ τῶν Χριστιανικῶν κρατῶν ». Περαιτέρω ἡ δήλωσις διελάμβανεν ὅτι ὄφειλον αἱ Δυνάμεις νὰ ὑπαγάγωσιν ὑπὸ τὸν ἔλεγχόν των τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν, ἵνα μὴ ἐκμεταλλευθῇ ταύτην ἡ ἀναρχικὴ κίνησις τῆς Εὐρώπης, καὶ κατέληγε προσθέτουσα εἰς τ' ἀνωτέρω τοὺς ἰδιαιτέρους λόγους δι' οὓς ἢ Ῥωσία ὡς ὁμορον κράτος καὶ ὡς κηδεμὼν τῆς ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας δυνάμει τῶν συνθηκῶν ὄφειλε νὰ ἐνδιαφερθῇ διὰ τὴν ἐν Τουρκίᾳ κατάστασιν. Διεβεβαίον τέλος ὅτι οὐδεμίαν ἢ Ῥωσία ἐπεδίωκε κατάκτησιν, ἀλλ' ὅτι, προτείνουσα χωριστὴν διοίκησιν ὑπὲρ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν τῆς εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας, ἀπέβλεπεν εἰς τὴν διατήρησιν τῆς εἰρήνης καὶ τὴν διατήρησιν τῆς εὐρωπαϊκῆς ἰσορροπίας· δὲν ἐλησμόνει δ' ἐν τέλει νὰ τονίσῃ ὅτι τὰ Ῥωσικὰ στρατεύματα ἦσαν ἔτοιμα νὰ ὑπερασπίσουν τὰς κοινὰς ταύτας ἐπιδιώξεις τῶν συμμάχων. Ἰσχυριζομένη δὲ ὅτι δὲν δύναται νὰ πέμψῃ ἀπ' εὐθείας εἰδήσεις πρὸς τὸν Στρογονώφ λόγω τῆς τουρκικῆς παρακολουθήσεως, παρεκάλει τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Βιέννης ν' ἀποστείλῃ ὁδηγίαν τινὰς σημαντικὰς πρὸς τὸν Στρογονώφ, περὶ τῆς τύχης τοῦ ὁποῖου ἐξέφραζε μεγάλους φόβους.

1. A. v. Prokesch-Osten, Geschichte des Abfalls der Griechenland..., τ. 3 (Beilagen I, 17), σ. 86 κθ.

Ἐν τέλει ἠρώτα ἀπεριφράστως τὰς συμμαχικὰς κυβερνήσεις : ποίαν στάσιν θὰ ἐτήρουν ἂν ἐξερρηγνύετο πόλεμος μεταξύ Ρωσίας καὶ Τουρκίας καὶ 2^{ον} ποῖον σύστημα προέτεινον πρὸς ἀντικατάστασιν τῆς κυριαρχίας τῆς Τουρκίας, ἐφ' ὅσον αὕτη ἤθελεν ἐκβληθῆ διὰ τοῦ πολέμου τούτου ἐκ τῆς Εὐρώπης.

2. Ἀπέστειλε τὴν ἀπὸ 16/28 Ἰουνίου διακοίνωσιν (note) συνηχθεῖσαν κατ' ἔμπνευσιν τοῦ Καποδίστρια πρὸς τὸ Διβάνιον, δι' ἧς ἡ Ρωσία ἀνελάμβανεν ἀφ' ἑαυτῆς τὸ δικαίωμα ν' ἀποφασίσῃ περὶ τοῦ θεμιτοῦ τῆς συνυπάρξεως τῆς Τουρκίας μετὰ τῶν ἄλλων Εὐρωπαϊκῶν κρατῶν ἰσχυριζομένη ὅτι εἶχε καὶ τῶν ἄλλων συμμάχων Δυνάμεων τὴν συγκατάθεσιν καὶ ἡξίου :

α) τὴν ἀνοικοδόμησιν τῶν ἐκκλησιῶν τῶν καταστραφεισῶν ὑπὸ τοῦ τουρκικοῦ ὄχλου,

β) προστασίαν τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας, ὡς συνέβαινε πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως, καὶ τὸ ἀπαραβίαστον αὐτῆς εἰς τὸ μέλλον συμφώνως πρὸς τὰς συνθήκας,

γ) διάκρισιν τῶν ἀθῶων ἀπὸ τῶν ἐνόχων καὶ ἀμνηστειάν δι' ἐκείνους, ὅσοι ἤθελον ὑποταχθῆ ἐντὸς ὠρισμένου χρονικοῦ διαστήματος,

δ) τὴν ἀποκατάστασιν τῶν Ὀσποδάρων εἰς Μολδοβλαχίαν καὶ τὴν ἀνάκλησιν ἐκεῖθεν τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων¹.

3. Συνέταξε καὶ ἀπέστειλεν ὁδηγίας² ὑπὸ ἡμερομηνίαν 16/28 Ἰουνίου πρὸς τὸν Στρογονώφ, δι' ὧν κατηγορεῖτο ἡ Πύλη α) διὰ τὰς συνεχεῖς παραβιάσεις τῶν συνθηκῶν, β) ὅτι εἶχε πρόθεσιν νὰ πλήξῃ ὄχι τοὺς ἐπαναστάτας, ἀλλ' ἅπαν τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος καὶ ἐπὶ πλεόν νὰ διώξῃ τὴν Χριστιανικὴν θρησκείαν.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω γίνεται προφανές ὅτι καὶ ὁ αὐτοκράτωρ καὶ οἱ σύμβουλοί του ἐθεώρουν βεβαίαν τὴν μετὰ τῆς Τουρκίας σύρραξιν, τὴν ὁποίαν θὰ καθίστα ἀσφαλῶς ἄμεσον τὸ ἀποσταλὲν ἀγέρωχον τελεσίγραφον.

Ὁ Στρογονώφ ἔλαβε τὴν νόταν μετὰ τῶν ὁδηγιῶν τὴν 4/17 Ἰουλίου, ἐπέδωκε δὲ τὴν ἐπομένην τὰς ρωσικὰς προτάσεις ὑπὸ μορφὴν τελεσιγράφου³ ἀξιώσας ἀπάντησιν ἐντὸς 8 ἡμερῶν.

1. E. Driault - M. Lheritier, Histoire diplomatique de la Grèce, τ. 1, σ. 149. Πρβλ. καὶ Gervinus, Insurrection... de la Grèce, τ. 1, σ. 168.

2. Prokesh - Osten, ἐνθ' ἀν., τ. 3, 117 (σ. 89 - 95). Πρβλ. A. Debidour, Histoire diplomatique de l'Europe... 1814 - 1878 (Paris 1931), τ. 1, σ. 159 κέ.

3. Prokesh - Osten, ἐνθ' ἀν. 3, 117α (σ. 95 - 101).

Ἡ Ὑ. Πύλη ὡς γνωστὸν τῇ ὑποδείξει τοῦ Χαλὲτ ἐφέντη ἀπέρριψε τὴν διακοίνωσιν τῆς Ρωσίας καὶ τὰς τελεσιγραφικὰς προτάσεις τοῦ Στρογονῶφ τὴν 13/26 Ἰουλίου καὶ τὴν ἐπομένην 14/27 Ἰουλίου ὁ Στρογονῶφ διακόψας τὰς διπλωματικὰς σχέσεις μετὰ τῆς Τουρκίας ἐζήτησε τὰ διαβατήριά του, ἵνα ἐγκαταλείψῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ἄλλὰ πρὶν ἢ γνωσθῇ ὅτι δῆποτε ἐν Πετρούπολει καὶ ἐνῶ ἡ ρωσικὴ κυβέρνησις ἀνέμενε τὴν ἀπάντησιν τῶν συμμάχων εἰς τὴν δήλωσιν τῆς ἀπὸ 22 Ἰουνίου/4 Ἰουλίου καὶ τὴν τῆς Τουρκίας εἰς τὴν διακοίνωσιν τῆς 16 Ἰουνίου, ὁ Καποδίστριας συνέγραψε τὴν ἐκδιδομένην ἐν τοῖς πρόσθεν διατριβῇ. Δικαίως λοιπὸν ἰσχυρίζεται, γράφων τῇ 17 Ἰουλίου ἔ.π., ὅτι ἡ πολιτικὴ τῆς Ρωσίας ἐναντι τῆς ἑλληνικῆς κρίσεως δὲν εἶναι πλέον ἄγνωστος καὶ ὅτι, μετὰ τὰ ὡς ἀνωτέρω ρωσικὰ διαβήματα, δύο τινὰ δύνανται νὰ συμβοῦν: ἢ νὰ ὑποχωρήσῃ ἡ Τουρκία εἰς τὸ ρωσικὸν τελεσίγραφον, ὅποτε αἱ συνθήκαι διαβιώσεως τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Χριστιανῶν ἐν γένει ὑπὸ τοὺς Τούρκους θὰ καθίσταντο καλύτεραι ἐκείνων τὰς ὁποίας ἐξησφάλισαν αἱ προηγούμεναι συνθήκαι, ἢ θὰ ἀπορρίψῃ ἡ Τουρκία τὴν ρωσικὴν νόταν, ὅποτε ἡ Ρωσία, εἴτε μόνη, εἴτε μετὰ τῶν συμμάχων τῆς θὰ ἀπήλλασσε τὴν Εὐρώπην « ἀπὸ τὴν Μουσουλμανικὴν θεοβλάβειαν καὶ βαρβαρότητα ». Καὶ ἀναγνωρίζει μὲν πόσον δύσκολον εἶναι νὰ προεικάσῃ τὸ μέλλον μετ' ἀκριβείας ἐν μέσῳ τόσων ἀντιμαχομένων συμφερόντων, οὐχ ἥτιον στηριζόμενος εἰς τὴν ἱστορικὴν πείραν — καὶ εἰς τὸν ἐνδόμυχον πόθον του — ἀποφαίνεται, ὅτι οὐδεμία ἠθικὴ δύναμις εἶναι ἱκανὴ νὰ μεταβάλῃ τὸν τουρκικὸν χαρακτῆρα καὶ ἐπομένως τὴν τουρκικὴν πολιτικὴν καὶ ὅτι μόνη ἡ δύναμις τῶν ὄπλων ἀπομένει, ἵνα συνετίσῃ τοὺς Τούρκους ἀποβάλλουσα αὐτοὺς ἐκ τῆς Εὐρώπης. Οὕτως ἤλπιζεν ὁ Καποδίστριας καὶ αἱ ἐλπίδες του ἐνισχύοντο ἔτι μᾶλλον ἐκ τῆς δυσμενοῦς ἐξελίξεως τοῦ κινήματος ἐν ταῖς Ἡγεμονίαις, ἧτις δυσμενῆς ἐξέλιξις ἀποθρασύνουσα τοὺς Τούρκους θὰ παρώθει αὐτοὺς εἰς τὴν ἀπόρριψιν τοῦ ρωσικοῦ τελεσιγράφου. « Ὁ Θεὸς θέλει κάμει τὰ ἐπίλοιπα ». Ἐτι μᾶλλον ἠδύνατο νὰ εἶναι αἰσιόδοξος ὁ Καποδίστριας ἐκ τῆς ἐγκαίρως ἐκδηλωθείσης προθυμίας τῆς Πρωσίας, ἵνα ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῶν ἄλλων συμμάχων Δυνάμεων ἀποκαταστήσῃ χριστιανικὴν εἰρήνην ἐν τῇ Βαλκανικῇ.

Ἄλλ' ὡς γνωστὸν τὰ πράγματα ἐπηκολούθησαν διάφορα τῶν ἐλπίδων τοῦ Καποδιστρίου, ἢ δ' ἀπειληθεῖσα ρῆξις Ρωσίας-Τουρκίας ἀπεσοβήθη τῇ ἐπεμβάσει τῶν λοιπῶν συμμάχων καὶ δὴ τῆς Αὐστρίας καὶ Ἀγγλίας (Castelreagh). Ὁ Καποδίστριας ἔκτοτε ἠσθάνετο ἑαυτὸν

περιερχόμενον εἰς δυσχερεστέραν θέσιν ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν, κυκλωθεῖς δὲ ἀσφυκτικῶς ὑπὸ πολλῶν διαβολῶν, ξένων ἀλλὰ καὶ ρωσικῶν, ἀπώλεσε τὴν ἐπὶ τοῦ Τσάρου ἐπιρροήν του καὶ κατέλιπε τὴν Πετρούπολιν τὴν 19 Αὐγούστου 1822.

«... Ἐκάμαμεν ὅ,τι ἠμπορέσαμεν διὰ νὰ ἀποτρέψωμεν ἀπὸ τὴν πατρίδα μας τὰς δυστυχίας, αἱ ὁποῖαι τὴν θλίβουν· οἱ ἀγῶνες μας ἐστάθησαν ἀνωφελεῖς». Ἀπεδοκίμαζε τὴν ἐπανάστασιν τῶν Ἑλλήνων ὁ Καποδίστριας; Ἀπεθάρρυνε καὶ ἀπέτρεψε τὸν Ὑψηλάντην προπαρασκευαζόμενον νὰ κατέλθῃ εἰς τὰς Ἡγεμονίας; ἢ μήπως ἐν μὲν τῇ ἐπισήμῳ διαχειρίσει τῶν πολιτικῶν πραγμάτων τῆς Ρωσίας ἀπεδοκίμαζε τὴν ἐπανάστασιν, κατ' ἰδίαν δὲ ἐξώθει καὶ ἐνεθάρρυνε τοὺς Ἕλληνας; Ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης ἀπευθύνων ἱκετήριον ἐπιστολὴν ἐκ Βιέννης τῇ 2/14 Ἰανουαρίου 1828 πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Νικόλαον ἔγραφεν: «... Ὁ κόμης Καποδίστριας, δὲν συνεβουλεύθη, συνεφώνησε πρὸς τὴν γνώμην μου, εὔρε τὰ σχέδια καὶ τὰς παρασκευάς μου καλὰς καὶ καταλλήλους καὶ μοι συνεβούλευσεν, ἵνα ἐνεργήσω καὶ ἐπιχειρήσω τὴν ἐναρξιν τούτων, μὴ δεικνύων δισταγμὸν τινα περὶ τῆς ἐπιτυχίας. Αὕτη ἐφαίνετο αὐτῷ συνδεομένη πρὸς τὴν πολιτικὴν τῆς Ρωσίας»¹. Εἶναι ὡσαύτως γνωστὸν ὅτι μεταξὺ τῶν ἐπιστολῶν αἵτινες περιῆλθον εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων ἅμα τῇ ἐνάρξει τοῦ ἀγῶνος, παρουσιάζετο ὑπὸ τοῦ Ρεῖζ-ἐφέντη καὶ τῆς ἐπιστολῆ τοῦ Καποδιστρίου πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην, ἐν τῇ ὁποίᾳ ὁ Καποδίστριας ἐξέφραζε τὴν γνώμην, ὅτι δὲν πρέπει νὰ βραδύνη περισσότερο ἢ ἔκρηξις τῆς ἐπαναστάσεως, ἀλλ' ὅτι ἐπέστη ἡ ὥρα νὰ ριφθῇ ὁ περὶ τῶν ὄλων κύβος. Ἐγραφεν ὡσαύτως ὅτι θὰ δοθῶσιν εἰς αὐτὸν (τὸν Ὑψηλάντην) μεγάλα βοήθεια καὶ ὅτι ὅλοι οἱ Ἕλληνες ἐν τῷ ρωσικῷ καὶ τουρκικῷ κράτει καὶ ἐν ταῖς Ἰονίοις Νήσοις ἀκόμη ἦσαν ἔτοιμοι νὰ δράξωσι τὰ ὄπλα ἵνα πολεμήσουν ὑπὲρ τῆς πατρίδος καὶ τῆς ἐλευθερίας. Ἀλλὰ τὴν ἐπιστολὴν ταύτην τοῦ Καποδιστρίου ὁ βαρῶνος Στρογονῶφ προσέβαλεν ὡς πλαστήν, ὁ δὲ Ρεῖζ-ἐφέντης δὲν ἐδυσκολεύθη ν' ἀποδεχθῇ τὴν ἐξήγησιν ταύτην.

Ὄταν δὲ ὁ γέρον Κοραῆς παρασυρόμενος ὑπὸ τοῦ πλήθους τῶν

1. Ἰω. Φιλήμονος, Δοκίμιον περὶ τῆς Ἑλλ. Ἐπαναστάσεως, τ. 2, σ. 226.

ἀντιπολιτευομένων τὸν Καποδίστριαν ἀπεκάλεσε κατὰ τὸ 1831 ἐν τῷ γνωστῷ δευτέρῳ διαλόγῳ ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον Πανταζίδης τὸν Καποδίστριαν « ξένον δλότελα τῶν ἑλληνικῶν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἀγώνων », ὁ Ν. Παγκαλάκης ἀπαντῶν εἰς τὸν Κοραῆν ἐκ Ναυπλίας τὴν 20 Σεπτεμβρίου 1832 ἔγραφε : « Κανεῖς βέβαια δὲν δύναται δικαίως νὰ εἴπῃ ξένον τῶν ἑλληνικῶν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἀγώνων τὸν σεβάσμιον Κοραῆν... Πῶς ἀρὰ γε ὁ Καποδίστριας δύναται νὰ ὀνομασθῇ τοιοῦτος ἀφοῦ ὡς εἶναι γνωστὸν, παιδιόθεν συνέλαβε τὴν ἰδέαν τῆς ἐλευθερώσεως τοῦ ἔθνους του, ἐπάσχισε νὰ γενῆ ἄξιος αὐτῆς, ὑπῆρξεν ἕνας τῶν πρώτων μορφωτῶν καὶ ὑπερασπιστῶν τῆς ὑπὲρ αὐτῆς ἐταιρείας, δὲν ἔπαυσε ποτὲ ὡς καὶ ὁ Κοραῆς νὰ συμβουλεύῃ τὰ δέοντα πολιτικῶς... » ¹.

Τὸν Καποδίστριαν ἐθεώρουν ὡς ἰδρυτὴν καὶ ὡς μυστικὸν ἀρχηγὸν τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας καὶ ξένοι τινὲς ἐπίσημοι ὡς π.χ. ὁ κόμης Αὔγουστος de la Garde-Champonas εἰς τὰ ἀπομνημονεύματά του ². Ὁ δὲ παλαιὸς πρέσβυς τῆς Γαλλίας ἐν Ἑλλάδι κόμης Gobineau ἐθεώρει τὸν Καποδίστριαν ὄχι μόνον ἰδρυτὴν τῆς Ἑταιρείας, ἀλλὰ καὶ ὡς ὑποκρινόμενον ἐν τῇ διεθνεῖ πολιτικῇ διπλοῦν πρόσωπον ³.

Ἄλλὰ δὲν θὰ ἀσχοληθῶμεν ἐδῶ περὶ τοῦ ἀμφισβητουμένου θέματος, εἰάν δηλ. ὁ Καποδίστριας ὑπῆρξεν ἰδρυτῆς ἢ μέλος τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας. Ἐντεῦθεν καὶ ἐκεῖθεν ὑπάρχουσι πολλαὶ αἱ γνώμαι καὶ περισσότερα τὰ ἐπιχειρήματα. Νομίζω ἐν τούτοις ὅτι πρὸς τὸν χαρακτῆρα τοῦ Καποδιστρίου συμφωνεῖ περισσότερο ἢ ἄποψις, ὅτι δὲν ἦτο μέλος τῆς Φ. Ἑταιρείας. Τοῦτο βεβαίως δὲν σημαίνει ὅτι ἠγνόει τὴν κίνησιν ταύτην, περὶ τῆς ὁποίας ἀπὸ τοῦ 1819 ἤδη ὠμίλουν καὶ οἱ λίθοι ἀκόμη, ἀλλ' αὐτὸ ἀκριβῶς τὸν ἠνάγκαζε πιθανῶς ν' ἀποδοκιμάζῃ δημοσίᾳ καὶ ν' ἀπαρνῆται τὴν συνωμοτικὴν ταύτην κίνησιν ⁴. Εἰς τὸ μακρὸν ὑπομνημὰ του ὑπὸ τὸν τίτλον « *Observations sur les moyens d'améliorer le sort des Grecs* », τὸ ὁποῖον ἔγραψεν ἐν Κερκύρᾳ τὴν 6/18 Ἀπριλίου 1819, ἐπανερχόμενος εἰς τὴν προσφιλῆ του ἄποψιν περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς ἐξυψώσεως τοῦ Ἑθνους πρὸ οἰουδήποτε ἐνόπλου ἀγῶνος διακηρύττει : « *Nous le répétons, c'est de l'éducation morale et littéraire de la Grèce que*

1. Ἑλληνικά, τόμ. 8 (1935), σ. 301.

2. ΔΙΕΕ, τόμ. 9 (1926), σ. 520 κέ.

3. Ἑλληνισμός, τόμ. ΙΑ' (1908), σ. 95 (ἐκ τῆς *Revue des Deux Mondes*, 1841).

4. Παπαδοπούλου - Βρετοῦ, Βιογραφία Καποδίστρια, τόμ. Α', σ. 62.

les Grecs doivent s'occuper uniquement et exclusivement; tout autre objet est vain, tout autre travail est dangereux... Le jour où nous sortirons de cette ligne, lorsque nous embrasserons une doctrine différente, nos sacrifices ajouteront aux malheurs de notre patrie »¹.

Εἰς δὲ τὰς πρὸς Διονύσιον Ρώμαν σημαντικὰς ἐπιστολάς του, χωρὶς νὰ ἀποκρύπτῃ τὴν αἰσιόδοξον πεποίθησίν του περὶ τῆς ἐκβάσεως τοῦ Ἀγῶνος, παραμένει ἐν τούτοις ἐφεκτικὸς ὡς πρὸς τὸ ἔργον τῶν Φιλικῶν. Γράφων ἐκ Λάμπραχ πρὸς Ρώμαν, διαμένοντα τότε εἰς Βενετίαν, τῇ 6/18 Ἀπριλίου 1821 περὶ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας ἐκφράζεται ἀπεριφράστως: «... Ἐγὼ δὲν εἶμαι μεμνημένος, οὔτε δύναμαι νὰ εἶμαι »².

Εἰς τὴν λεγομένην Αὐτοβιογραφίαν του³, τὴν ὁποίαν ὑπὸ τύπον ὑπομνήματος ὑπέβαλεν εἰς τὸν Τσάρον Νικόλαον λήγοντος τοῦ ἔτους 1826, ἀναφέρει ὅτι, ὅταν ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος ἀπεφάσισε νὰ τὸν διορίσῃ ὑπουργόν του, οὗτος ἀντέστη μετ' ἐπιμονῆς, ἰσχυριζόμενος ὅτι θὰ ἦτο ἀδύνατον ἐν τῇ ἐνασκήσει τῶν ὑψηλῶν καθηκόντων τοῦ ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν τῆς Ρωσίας, νὰ ἀποξενωθῇ τῆς Ἑλλάδος. « Μεγαλειότατε, οἱ ἄνθρωποι οὗτοι (οἱ Ἑπτανήσιοι καὶ οἱ γείτονες αὐτῶν) ὑποφέρουν καὶ ἐλπίζουν. Βλέποντές με πλησίον Ὑμῶν θὰ ἐλπίζουν ἀκόμη περισσότερον καὶ θὰ μὲ πιέζουν διὰ τῶν δικαίων παραπόνων των. Θὰ ἦτο ἐκ μέρους μου ἀχαριστία, θὰ παρέβαινον τὰ καθήκοντά μου πρὸς τὴν γενέτειράν μου, ἐάν, ἵνα ἀπαλλαγῶ αὐτῶν, ἐθεώρουν ἐμαυτὸν ξένον πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Ἀλλ' αἰσθάνομαι τὸν ἑαυτὸν μου ἀνίκανον πρὸς τοιαύτην θυσίαν... ».

Συμφώνως πρὸς τὰ αἰσθήματα ταῦτα, τὰ ὁποῖα τόσο εἰλικρινῶς ἀπεκάλυψεν εἰς τὸν Τσάρον, εἰργάσθη ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων προσπαθῶν πρῶτον νὰ ἀνακουφίσῃ τὸν βίον των ὑπὸ τὸν τουρκικὸν ζυγὸν διὰ τῆς πιστῆς ἐφαρμογῆς τῶν συνθηκῶν, αἵτινες ἐδέσμευόν πως τοὺς Τούρκους ἔναντι τῶν Χριστιανῶν ραγιαδῶν καὶ δεύτερον νὰ παρασκευάσῃ πνευματικοὺς ἡγήτορας διὰ τῆς ἐκπαιδεύσεως πολλῶν Ἑλλήνων ὑποτρόφων εἰς τὰ Πανεπιστήμια τῆς Εὐρώπης, ἔργον ὅπερ ἐπεδίωξε συντόμως ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ Μητροπολίτου Ἰγνατίου διὰ φιλολογικῶν ἑται-

1. G. Waddington, A visit to Greece in 1823 and 1824 (London 1825), σ. XXXIX κέ.

2. Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Διονυσίου Ρώμα, Α', σ. 37.

3. Aperçu de ma carrière publique depuis 1798 Jusqu'à 1822 (Μιχαήλ Θ. Λάσκαρη, Αὐτοβιογραφία Ἰωάννου Καποδίστρια, Ἀθῆναι 1940).

ρειῶν καὶ ἄλλων μέσων. Ὁ Σπυρίδων δὲ Βιάζης — βαθὺς γνώστης τῆς πολιτείας τοῦ Καποδιστριαίου — γράφει πρὸς τὸν ὁ Καποδίστριας ἦτο τῆς θεωρίας ὅτι: « ἔπρεπε πρῶτον νὰ μορφωθῶσιν Ἕλληνες καὶ ἔπειτα νὰ ἰδρυθῆ Ἑλλάς »¹. Αὕτη ἦτο ἡ βαθεῖα πίστις αὐτοῦ καὶ τῶν συνεργατῶν του. Ἐπομένως παρὰ τοὺς ἰσχυρισμοὺς τοῦ Ἄλ. Ὑψηλάντου καὶ τοῦ Φιλήμονος ἐν συνεχείᾳ, ἡ ἀποψις ὅτι ὁ Καποδίστριας ἔκριεν εἰλικρινῶς πρόωρον τὴν ἐπανάστασιν εἶναι ὀρθή. Διὸ καὶ ὁμιλῶν πρὸς τὸν Ἰθακήσιον Γαλάτην, ὅστις ἀρχομένου τοῦ 1817 ἐπεσκέφθη τὸν Καποδίστριαν εἰς Πετροῦπολιν καὶ προσέφερεν εἰς αὐτὸν τὴν ἀρχηγίαν τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, εἶπε μεταξὺ ἄλλων: « ... νὰ εἴπτετε εἰς τοὺς ἐντολεῖσας δι, ἂν δὲν θέλουν νὰ καταστραφοῦν καὶ νὰ συμπαρᾶσούρουν μεθ' ἑαυτῶν εἰς τὸ ὄλεθρον τὸ ἀθῶον καὶ δυστυχὲς ἔθνος των, πρέπει νὰ ἐγκαταλείψουν τὰς ἐπαναστατικὰς ἐνεργείας των καὶ νὰ ζήσουν ὡς πρότερον ὑφ' ἃς κυβερνήσεις εὐρίσκονται, μέχρις οὗ ἡ Θεία Πρόνοια ἀποφασίσῃ ἄλλως »². Ἐν συνεχείᾳ ἔγραψεν ἐν γνώσει τοῦ Τσάρου ἰδιωτικὰς ἐπιστολὰς πρὸς τοὺς Ἕλληνας τῶν παριστριαίων Ἡγεμονιῶν καὶ τῆς Ὀδησοῦ προτρέπων αὐτοὺς νὰ ἀντιδράσουν κατὰ τῶν ἐπαναστατικῶν σχεδίων³. Ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα ὠμίλησε καὶ μεταγενεστέρως — τὸ ἐπόμενον ἔτος 1818 — πρὸς σημαντικούς τινας ὀπλαρχηγούς, οἵτινες μετέβησαν εἰς Πετροῦπολιν, ἵνα ζητήσουν τὴν προστασίαν τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ὑλικὴν βοήθειαν διὰ τὰς παρασχεθείσας ἄλλοτε ἐν Ἐπιανήσῳ ὑπηρεσίας. Τὴν αὐτὴν γλῶσσαν ἐχρησιμοποίησε καὶ ἀργότερον εἰς Κισνόβιον ὁμιλῶν πρὸς τὸν Ἀλέξ. Μαυροκορδάτον, γραμματέα τότε τοῦ ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας Ἰω. Καρατζᾶ: « ... Ὡς Ἕλληνα μὲν ὀφείλω μόνον ἐκείνην τὴν ἐλευθερίαν νὰ ἐπιθυμῶ, ἣν οἱ Ἕλληνες ἤθελον ἀποκτήσει διὰ τῶν ἰδίων των δυνάμεων καὶ διὰ τῆς προηγουμένης προόδου των εἰς τὸν ἀληθῆ πολιτισμόν. Ἀλλὰ ἀπὸ τὸ σημεῖον τοῦτο ἡ κοινὴ ἡμῶν πατρίς εὐρίσκεται ἀκόμη μακρὰν, διὸ καὶ ἕκαστος ἐξ ἡμῶν ὀφείλει νὰ ἀφιερῶσιν πάσας αὐτοῦ τὰς δυνάμεις ἵνα προπαρασκευάσῃ τὴν ὁδόν, ἣν θὰ ἀναδείξῃ τὴν πατρίδα μας εἰς ἔθνος πολιτισμένον »⁴.

1. Σπ. Δὲ Βιάζης, Ἰωάννης Καποδίστριας ὡς ἱατρὸς καὶ συγγραφεύς, Ἰρις, 15 Νοεμβρίου 1898, σ. 42 κέ.

2. Αὐτοβιογραφία, σελ. 63.

3. Αὐτόθι, σελ. 65.

4. Αὐτόθι, σελ. 75. Τὰς αὐτὰς ἰδέας περὶ Φιλικῆς Ἐταιρείας εἶχε καὶ ὁ Ἄλ. Μαυροκορδάτος: [Λαζάρῳ καὶ Γεωργίῳ Κουντουριώτῃ, εἰς Ὑδραν].
Εὐγενέστατοι καὶ φιλοπάτριδες κύριοι.

Πρὸ ἐξ ἐπτά ἡμερῶν ἔφθασα ἐδῶ, καὶ ἔλαβον τὴν εὐχαρίστησιν νὰ γνωρι-

Ἄκόμη ἐντονώτερον ὠμίλησε πρὸς αὐτὸν τοῦτον τὸν Ἀλέξ. Ὑψηλάντην περὶ τὰ τέλη τοῦ 1820 τονίσας ὅτι αἱ περιστάσεις δὲν ἦσαν εὐμενεῖς διὰ τοὺς Ἕλληνας. « Ἐὰν ὁμως ἀξιοῦν τινὲς νὰ ἐπιτύχουν τὸν σκοπὸν τοῦτον προκαλοῦντες ταραχὰς καὶ βανκαλιζόμενοι διὰ δύναται νὰ ἐξαναγκάσουν τὸν Αὐτοκράτορα πρὸς δρᾶσιν, ὅχι μόνον οἰκτιρῶς ἀπατῶνται, ἀλλὰ καὶ κατακρημνίζουσι τὸ δυστυχὲς τοῦτο ἔθνος εἰς ἄβυσσον συμφορῶν, ἐξ ἧν οὐδεὶς εἰς τὸν κόσμον θὰ δυνηθῆ νὰ τὸ σώσῃ »¹.

Ὅτε ὁμως ἐξερράγη ἡ ἐπανάστασις καὶ διεπράχθησαν αἱ γνωσταὶ φρικαλέαι ὠμότητες ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἡ δὲ Πύλη ἀπέρριψε τὸ διὰ τοῦ Στρογονώφ ἐπιδοθὲν τελεσίγραφον, τότε ὁ Καποδίστριας ἐτάχθη ὑπὲρ ἀμέσου δράσεως, ὑπὲρ τῆς λήψεως ἐξαναγκαστικῶν μέτρων κατὰ τῆς Τουρκίας. Εἰς τὸν Αὐτοκράτορα ἐπανελάμβανε κατὰ τὰς συχνὰς συνεργασίας των: νὰ παύσωμεν διαπραγματευόμενοι καὶ νὰ δράσωμεν »². Τί δύναται τις νὰ συμπεράνῃ ἐκ τῶν ἀνωτέρω;

Ἀσφαλῶς ὁ Καποδίστριας δὲν ὑπεκίνησε τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν. Ἦτο ὁμως ἐν γνώσει τῆς προπαρασκευῆς αὐτῆς ἐν γενικαῖς τοῦλάχιστον γραμμαῖς. Ἀλλὰ κατὰ τὸ 1821 ἠθέλησε καὶ ἐπεδίωξε τὸν πόλεμον τῆς Ρωσίας κατὰ τῆς Τουρκίας χάριν τῶν Ἑλλήνων. Εἶχε τὴν γνώμην ὅτι, ἀφοῦ ἄπαξ ἐξερράγη ἡ ἐπανάστασις, δὲν ἠδύνατο ν' ἀπαρνηθῆ αὐτήν³. Τοῦτο ἀκριβῶς ἐπαναλαμβάνει καὶ ἐν τῇ πρὸς Ἰγνάτιον

σθῶ μετὰ τῶν καλῶν συναδέλφων καὶ συμπατριωτῶν Σας, οἱ ὅποιοι θέλουν σὰς πληροφορήσει μίαν ἡμέραν πόσον καὶ πῶς ἠγωνίσθην καὶ ἀγωνίζομαι διὰ τὸ καλὸν τῆς πατρίδος· ἂν δὲν κατορθωθῆ, δὲν εἶναι σφάλμα μου· ἄς ὄψωνται ὅσοι ἀκριβῶς ἔρριψαν τὸ ἔθνος εἰς τὸν παρόντα ἀγῶνα, προτοῦ νὰ τὸ προετοιμάσωσιν ὡς εἶδει, καὶ ἀφ' οὗ τὸ ἔρριψαν, οὔτε οἱ ἴδιοι ἐστοχάσθησαν πῶς τὰ τὸ σώσουν, οὔτε τοὺς συμβουλευόντας αὐτοὺς ἤκουσαν, καὶ τὴν ἐνωσιν τοῦ ἔθνους ἐμπόδισαν εἰς ἴδια τέλη, διςγείροντες τὸν ἀμαθῆ καὶ κακοήθη λαόν, καὶ φέροντες σκάνδαλα, ἐν ᾧ ἔπρεπε νὰ φανῶσι μεσάζοντες καὶ κήρυκες τῆς παύσεως τῶν παθῶν καὶ τῆς ἐνώσεως τῶν μικρῶν καὶ μεγάλων, τῶν δυνατῶν καὶ ἀδυνάτων. Ὅλα αὐτὰ ἔγιναν· τῶρα χρειάζεται διόρθωσις· συνηγωνίσθην δι' αὐτήν μετὰ τῶν συμπατριωτῶν Σας, καὶ ἂν θελήσουν καὶ οἱ ἄλλοι, ἠμπορεῖ νὰ γίνῃ τι· ἄλλως δὲν θέλει μείνει εἰς ἡμᾶς, εἰμὴ ἡ εὐχαρίστησις τῆς συνειδήσεώς μας, ὅτι ἐπράξαμεν δηλαδὴ ὅπως αὐτὴ μᾶς ὑπηγόρευε.

(Ἀρχεῖα Λ. καὶ Γ. Κουντουριώτου... ὑπὸ Ἀ. Λιγνοῦ, τόμ. Α' (1821-1823), σ. 44.

1. Αὐτοβιογραφία, σελ. 99.

2. Αὐτόθι, σελ. 114.

3. Βλ. *Dépêches inédites du chevalier de Gentz aux Hospodares de Valachie pour servir à l'histoire de la politique européenne (1813-1828)*, publiées par le comte Prokesch-Osten fils... Πρβλ. ἀποσπάσματα ἐν μεταφράσει ἐκ τοῦ ἀνωτέρου βιβλίου ἐν Ἑστία, τόμ. V' (1878), σελ. 417.

μακροῦ ἐπιστολῆ ὁ Κερκυραῖος διπλωμάτης. Διὸ καὶ ὠδήγησε τὰς ρωσοτουρκικὰς σχέσεις ἐπὶ ξυροῦ ἀκμῆς. Ἦτο τοῦτο ἀναμφιβόλως θρίαμβος τῆς πολιτικῆς τοῦ Καποδιστρίου. Ἀλλὰ τὴν τελευταίαν στιγμήν ἔλειπεν ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα ἡ ἀποφασιστικότης, αἱ δὲ ξένοι ἐπιρροαί, ἂν δὲν ἐματαιώσαν ὀλοσχερῶς, ἀνέβαλον ὅμως τὸν Ρωσοτουρκικὸν πόλεμον μέχρι τοῦ 1828.

Ὁ Καποδίστριας ἐθεώρει λοιπὸν ἀνέτοιμον τὸ ἔθνος καὶ πρόωρον τὴν ἐπανάστασιν. Ἀφ' οἴτου ὅμως ἤρχισαν αἱ ἐχθροπραξίαι ἐν Ἑλλάδι, ὁ Καποδίστριας ἐστάθη εἰς τὸ πλευρὸν τῶν ἀδελφῶν του. Πλήρης ἐνθουσιασμοῦ ἐκ τῶν πρώτων ἐπιτυχιῶν ἐν Πελοποννήσῳ, κακίζει τοὺς πιστεύοντας ὅτι αἱ ἀτυχίαι τοῦ Ἄλ. Ὑψηλάντου ἐν Μολδοβλαχίᾳ θὰ συνεχισθῶσι καὶ ἐν τῇ κυρίῳς Ἑλλάδι. Καὶ ἐφ' ὅσον χρόνον παρέμεινεν ἀκόμη πλησίον τοῦ Τσάρου καὶ μετὰ τὴν ἀναχώρησίν του ἐκ Ρωσίας, καὶ τὴν παραμονὴν του ἐν Γενεύῃ, εἰς πᾶσαν εὐκαιρίαν ἀδιστακτικῶς ἐκφράζεται ὑπὲρ τῆς ἐπαναστάσεως, τὸ τέρμα τῆς ὁποίας προεικάζει εὐτυχές. Αἱ ἐπιστολαὶ του πρὸς Ρώμαν, περὶ ὧν ἐγένετο ἀνωτέρῳ λόγος, αἱ ἐπιστολαὶ πρὸς Ἰγνάτιον, πρὸς Ἐϋνάρδον μαρτυροῦν ἀπέραντον αἰσιοδοξίαν καὶ πίστιν εἰς τοὺς Ἕλληνας καὶ τῶν ἀγῶνά των. Ἐὰν οἱ Μολδαβοὶ καὶ οἱ Βλάχοι ἠδιαφόρησαν ἢ ἐστράφησαν κατὰ τῆς Ἐπαναστάσεως, τοῦτο δὲν ἐσήμενεν ὅτι οἱ Ἕλληνες θὰ τοὺς ἐμιμοῦντο· διότι « ὁ κάθε ἄνθρωπος, ὅστις ἐπῆρε τὰ ὄπλα εἰς τὴν Ἑλλάδα ἔχει ἓνα τάφον, μίαν οἰκίαν, μίαν γενεάν νὰ ὑπερασπισθῇ .. ». Ἔτι μᾶλλον εἶναι ὑποχρεωμένοι οἱ Ἕλληνες νὰ νικήσουν, διότι δὲν ὑπάρχει δι' αὐτοὺς ἕτερα λύσις: Πρέπει νὰ νικήσουν ἢ ν' ἀποθάνουν. Εἰρηνικὴν συνδιαλλαγὴν μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων δὲν βλέπει ὁ Καποδίστριας. Μόνον ἐὰν ἡ συνδιαλλαγὴ αὕτη ἐγίνετο τῇ μεσιτείᾳ τῆς Ρωσίας, τότε μόνον θὰ ἦτο ἐπωφελὴς διὰ τοὺς Ἕλληνας, διότι ἡ Ρωσία θὰ ἐζήτηι νὰ ἐξασφαλίσῃ ἐπαρκῶς τὸ τυραννούμενον ἔθνος. Ἀλλὰ τὴν λύσιν ταύτην θεωρεῖ ἐλάχιστα πιθανήν, στηριζόμενος εἰς τὴν ἐγωϊστικὴν στάσιν τῆς Τουρκίας. Δὲν μένει λοιπὸν παρὰ ὁ πόλεμος. Ἀλλ' ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει οἱ Ἕλληνες ἔχουν ἀνάγκην καλοῦ καὶ σοφοῦ ὀδηγοῦ, ἐνὸς ἀρχηγοῦ. Ἐνὸς ὀδηγοῦ, ὁ ὁποῖος νὰ πείσῃ τὴν Εὐρώπην, ὅτι οἱ ἐπαναστατήσαντες Ἕλληνες δὲν ὁμοιάζουν πρὸς τοὺς Νεαπολίτας ἢ τοὺς Πεδεμοντίους καὶ ὅτι τὸ κίνημά των εἶναι ἔθνικὸν ἀπελευθερωτικὸν μόνον καὶ οὐδὲν ἄλλο.

Εἰσέρχεται κατόπιν εἰς τὸ θέμα τῆς καθόδου του εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τῆς ἀναλήψεως ὑπ' αὐτοῦ τῆς ἀρχηγίας, θέμα περὶ τοῦ ὁποίου πολὺς λόγος ἐγένετο καὶ τότε καὶ μεταγενεστέρως. Δὲν εἶναι ὀρθὸν —

γράφει — οὔτε νὰ μοιρασθῆ εἰς δύο, οὔτε νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν θέσιν του ἐν Ρωσίᾳ διὰ νὰ κατέλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐφ' ὅσον ἐλπίζει, ὅτι ἐκεῖ δύναται νὰ εἶναι ὠφέλιμος εἰς τὸ ἔθνος. Καὶ ἐν πλήρει συναισθήσει τοῦ χρέους του ἔναντι τῆς πατρίδος του ὑπόσχεται εἰς τὸν Ἱεράρχην, ὅτι δὲν θὰ διστάσῃ οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ν' ἀκολουθήσῃ τὴν ὁδὸν τῆς τιμῆς ἐγκαταλείπων τὸν Τσάρον καὶ τὰς ὑποθέσεις του, εὐθύς ὡς ἤθελεν ἀντιληφθῆ, ὅτι τὰ χρέη τοῦ ὑπουργήματός του ἐν Ρωσίᾳ εἶναι ἀσυμβίβαστα πρὸς τὰ συμφέροντα τῆς Ἑλλάδος. Ἐπαναλαμβάνει δηλαδὴ καὶ ἐνταῦθα ὅ,τι πρὸ ἕξαετίας εἶπεν ἐν Παρισίοις εἰς τὸν Τσάρον προσφέροντα αὐτῷ τὸ χαρτοφυλάκιον τοῦ Ἑξωτερικῶν¹. Τοῦτο χαρακτηρίζει ὁ ἴδιος ὡς ἐξομολόγησιν πρὸς τὸν Ἰγνάτιον. Γνωρίζων δὲ ὅτι καὶ ὁ Ἱεράρχης οὗτος εἶχε κληθῆ καὶ ἐσκέπτετο νὰ κατέλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, διὰ νὰ προσφέρῃ τὰς ὑπηρεσίας του, ἀποφαίνεται γινώσκων, ὅτι παραμένων ἐν Πίζῃ ἤθελεν ἀποβῆ χρησιμώτερος εἰς τὸ ἔθνος. Εὐστοχῶς δὲ ὁ Μαυροκορδάτος ἐν τῷ σχολίῳ του (ζ') εἰκάζει, ὅτι ὁ Καποδίστριας προώριζε τὸν Ἰγνάτιον ὡς σύμβουλον τῶν ρωσικῶν στρατευμάτων τῶν μελλόντων νὰ εἰσβάλωσιν εἰς τὴν Τουρκίαν. Τοῦτο ἄλλως τε εἶχε συμβῆ καὶ κατὰ τὸ παρελθὸν (1807). Προβαίνων κατόπιν εἰς συμβουλάς πρὸς τοὺς ἀρχηγοὺς τοῦ ἀγῶνος ἐν Πελοποννήσῳ, καταφέρεται κατὰ τῆς πολυκεφάλου στρατιωτικῆς διοικήσεως καὶ κατὰ τῆς πολυαρχίας. Ἐρμηνεύων τὸ δυσάρεστον τοῦτο φαινόμενον τῆς πολυκεφάλου ἀρχῆς, ἀποδίδει τοῦτο εἰς τὴν ἔλλειψιν ἱκανοῦ ἀνδρὸς δυναμένου διὰ τοῦ ἠθικοῦ του ὕψους νὰ ἐπιβληθῆ ὡς ἡγέτης τοῦ ἀγωνιζομένου ἔθνους. Τὸ ζήτημα τοῦτο θεωρεῖ ὁ Καποδίστριας βασικόν, διὸ καὶ καλεῖ τὸν Ἰγνάτιον νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν λύσιν του. Ὁ δὲ Ἄλ. Μαυροκορδάτος λαμβάνων ἀφορμὴν ἐκ τοῦ ἐγγράφου τοῦ Καποδιστρίου ὁμολογεῖ ὅτι τὸ ζήτημα τοῦτο εἶναι πράγματι σπουδαιότατον καὶ δέον ν' ἀπασχολήσῃ πάντα φιλόπατριν. Προχωρῶν ἔτι περαιτέρω ὁ Μαυροκορδάτος (εἰς τὸ σχόλιον θ') καὶ ἔχων ὑπ' ὄψιν του ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἐξ ἀρχῆς τοῦ ἀγῶνος ἐβασίλιζεν ὅλη², θεωρεῖ ὡς κατάλληλον ἡγεμόνα, ἐφ' ὅσον ἤθελε κληθῆ ξένος εἰς τὴν ἡγεσίαν τοῦ ἔθνους, τὸν πρίγκιπα Εὐγένιον. Ὁ Εὐγένιος Μπωαρναί, πρίγκιψ τοῦ Λάυχτεμβεργ, υἱὸς τῆς αὐτοκρατείας Ἰωσηφίνας, ἐχρημάτισεν ὡς γνωστὸν ἀντιβασιλεὺς τῆς Ἰταλίας, ὑπῆρξε δὲ ἔνδοξος στρατηγὸς τιμώμενος ὑπὸ πάσης τῆς Εὐ-

1. Βλ. αὐτοβιογραφίαν, σελ. 52.

2. Σ. Τριχοῦπη, Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασεως, ἐκδ. 3η τόμ. Γ', σ. 198.

ρώλης διὰ τὸν χαρακτῆρα του καὶ τὰς ἀρετάς του. Ἦτο προσφιλὴς εἰς ὅλας τὰς εὐρωπαϊκὰς Αὐλὰς καὶ συνεδέετο διὰ κηδεστίας μετὰ τῆς ρωσικῆς. Τοῦτον — ὑπὲρ πάντα ἄλλον — ἐπεθύμει ὁ Μαυροκορδάτος ὡς ἡγεμόνα τῆς νέας Ἑλλάδος, διὸ καὶ ἀπέστειλε λήγοντος τοῦ 1823 τὸν γαμβρόν του γερμανὸν φιλέλληνα Ἐδουάρδον Ρεϊνὲκ εἰς Βαυαρίαν, ἵνα βολιδοσκοπήσῃ τὸν ἐν λόγῳ πρίγκηπα, ἐὰν δέχεται τὸ στέμμα τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλ' ἀφικόμενος εἰς Μόναχον ὁ ἀπεσταλμένος τῶν Ἑλλήνων εὔρε τὸν Εὐγένιον νεκρὸν (1824)¹. Ἐκ τῶν ὁμογενῶν ὅμως ὁ Μαυροκορδάτος ἐνόμιζεν ὡς κατάλληλον κυβερνήτην τῆς Ἑλλάδος αὐτὸν τὸν Ἰωάννην Καποδίστριαν, περὶ τοῦ ὁποίου ἐπίστευεν ὅτι, μετὰ τὴν κήρυξιν τοῦ Ρωσοτουρκικοῦ πολέμου, θὰ ἦτο χρησιμώτερος ἐν Ἑλλάδι ἢ ἐν Πετρούπολει. Ἡ γνώμη αὕτη τοῦ Μαυροκορδάτου ἀποτελεῖ βεβαίως τραγικὴν εἰρωνείαν, ὅταν ἀναλογισθῇ τις, ποία ὑπῆρξεν ἡ στάσις τοῦ εὐφυεστάτου Φαναριώτου πολιτικοῦ, ὅταν ἐπὶ τέλους ὁ Καποδίστριας ἀνέλαβε τὴν διακυβέρνησιν τῆς Ἑλλάδος.

Ὁμιλῶν ἐν συνεχείᾳ ὁ Καποδίστριας περὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι καταστάσεως μετὰ τὰς πρώτας ἐπιτυχίας τῆς Ἐπαναστάσεως, συμβουλεύει τὴν σύστασιν ἐν Πελοποννήσῳ κυβερνήσεως ὀλιγομελοῦς ἀλλ' ἀντιπροσωπευτικῆς ἐκ σωφρόνων ἀνδρῶν, τὴν ἐνίσχυσιν τῶν πολεμικῶν δυνάμεων καὶ τὴν ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τὰ πολιτικὰ σχήματα καὶ τοὺς τύπους τῶν ἐταιριστῶν, ἅτινα βλάπτουν τὴν Ἑλλάδα ἐνισχύοντα τὴν συκοφαντίαν, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις ἦτο ἀναρχικὸν κίνημα ἐμπνευσθὲν καὶ παρασκευασθὲν ὑπὸ τῶν ἰταλικῶν, γαλλικῶν καὶ γερμανικῶν ἀντιμοναρχικῶν ἐταιρειῶν.

Τέλος ὁ Καποδίστριας σχεδιάζει συγκεκριμένας τινὰς ὑποδείξεις πρὸς τοὺς ἐν Ἑλλάδι, διὰ τῶν ὁποίων συνιστᾷ πάσῃ θυσίᾳ διατήρησιν τῆς ἐλευθέρου Πελοποννήσου, τὴν συγκρότησιν ἀντιπροσωπευτικῆς κυβερνήσεως, τὴν διαφύλαξιν τῶν παλαιῶν ἐθνικῶν σχημάτων, ἀπομάκρυνσιν ἐκ τῶν συνθημάτων τῆς Φιλικῆς καὶ τῶν ξένων ἐταιρειῶν, καὶ ἐφ' ὅσον συνεχίζοντο ἐν Κωνσταντινουπόλει αἱ συζητήσεις, πλήρη ἀποχὴν ἀπὸ διαπραγματεύσεις μεθ' οἷας δῆποτε ξένης Δυνάμεως πλὴν τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς.

Ἀξία ἰδιαιτέρας μνείας εἶναι ἡ ἐσχάτη τῶν ὑποδείξεων τοῦ Κα-

1. Αὐτόθι, Γ', σ. 301 σημ. Πρβλ. καὶ Χρ. Βυζαντίου, Ἱστορία τῶν κατὰ τὴν Ἑλλ. Ἐπανάστασιν ἐκστρατειῶν καὶ μαχῶν τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ, ἐκδ. 3η (1903), σελ. 354-355. Κ. Ν. Ράδου, Περὶ τὸ στέμμα τῆς Ἑλλάδος, Ἐπετηρὶς Φιλ. Συλλόγου Παρνασσοῦ, τόμ. ΙΓ' (1917), σελ. 38.

ποδιστρίου, ὅπως ἀποφύγη ἡ Ἑλλάς νὰ ζητήσῃ βοήθειαν ἢ συμμαχίαν ἀπὸ οἵανδήποτε ξένην Δύναμιν, ἵνα μὴ προκαλέσῃ τὴν ὀργὴν καὶ τὴν ἀντίδρασιν τῶν λοιπῶν. Ἐξαιρεῖ μόνον τὰς Ἡνωμένας Πολιτείας τῆς Ἀμερικῆς, διότι ἡ δύναμις αὕτη ἔκειτο τότε ἔκτος τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἀνταγωνισμοῦ. Σημειωτέον ὅτι ὁ Μαυροκορδάτος εἰς τὰ σχόλιά του (σημ. ρ'), τὰ ὁποῖα συνέταξεν, ὅταν ἡ Ὑ. Πύλη εἶχεν ἀπορρίψει τὴν ρωσικὴν διακοίνωσιν καὶ ὁ Στρογονώφ εἶχεν ἤδη ἐγκαταλείψει τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐρμηνεύων τὸ πνεῦμα τοῦ Καποδιστρίου, νομίζει ὅτι μετὰ τὸ γεγονός τοῦτο ἡ Ἑλλάς ἠδύνατο νὰ ζητήσῃ τὴν βοήθειαν τῆς Ρωσίας καὶ τῶν συμμάχων της κατὰ τῆς Τουρκίας καὶ θεωρεῖ ὡς μὴ ἀντικειμένην εἰς τὸν νοῦν τοῦ Καποδιστριακοῦ ἐγγράφου τὴν ἀποστολὴν πρεσβειῶν εἰς τε τὴν Ρωσίαν καὶ τὰς συμμαχικὰς αὐτῆ Αὐλάς. Ἀλλὰ διὰ νὰ ληφθῆ σοβαρῶς ὑπ' ὄψιν ἡ ἐνέργεια αὕτη τῆς Ἑλλάδος, συμφωνεῖ μετὰ τοῦ Καποδιστρίου, ὅτι πρέπει νὰ συγκροτηθῆ ἀμέσως ἐν « σύστημα », μία Διοίκησις, ἣτις νὰ ἐκπροσωπῆ τὸ ἔθνος ὁλόκληρον καὶ ὄχι τοὺς ἑταιριστάς, τοὺς συνωμότας, τὰ κόμματα. Διοίκησις, ἣτις νὰ μὴ προκαλῆ τὰς ὑποψίας τῶν Εὐρωπαίων, ὅτι ἀποτελεῖ ὄργανον τῶν ἐπαναστατικῶν ἑταιρειῶν. Τέλος ὁ Καποδίστριας ἐκφράζει τὴν γνώμην ὅτι, ἐφ' ὅσον ἡ Ἑλλάς ἠθελεν ἀποκτήσει ἀντιπροσωπευτικὴν καὶ σταθερὰν κυβέρνησιν διαθέτουσαν ὑψηλὸν γόητρον, αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις ἐξ ἰδίας αὐτῶν πρωτοβουλίας θὰ ἤρχοντο εἰς διαπραγματεύσεις μετ' αὐτῆς. Ἀλλὰ διὰ νὰ ἐπιτευχθῆ τοῦτο, παρίσταται ἀνάγκη συνεχοῦς προσπαθείας καὶ ἀκάμπτου ἀγῶνος.

ΕΜΜ. Γ. ΠΡΩΤΟΨΑΛΤΗΣ